

NORBERT BACHLEITNER¹

Začetki feljtonskega romana I: Francija in nemškojezikovni prostor

Izveček: Feljtonski roman v svojem začetnem obdobju pogosto teži k cilju, da bi vplival na bralce v duhu politično-ideološke usmeritve časopisa. Obenem je pomembno sredstvo kratkočassenja, ki naj bi privabljal nove bralce. Prve vzorce te oblike je dala Francija z romani Alexandra Dumasa in Eugèna Sueja (*Pariške skrivnosti*, *Večni Jud*), in ti so vsebovali mešanico prigod in družbene angažiranosti. V Nemčiji so te romane intenzivno sprejemali in posnemali, za prvi nemški feljtonski roman velja *Življenje in dejanja slovečega viteza Schnapphahnskega* (1848/49), zapovrstje satiričnih prizorov, s katerimi se je pisatelj Georg Weerth v revolucionarnih spopadih postavil na liberalno stran. Karl Gutzkow je z *Vitezi duha* (1850/51) izdelal feljtonski roman, ki se je ujemal s francoskimi zgledi tudi po obliki, z menjavanjem med številnimi pripovednimi prameni, kar je ustvarjalo napetost. Tudi v Avstriji je leto 1848 prineslo prodor feljtonskega romana, v petdesetih letih je v dunajskem popularnem časopisju nastal lokalni senzacionalni roman. Kot zgled je prikazan roman *Oba Grasla* Eduarda Breierja, ki se opira na zgodovinsko izpričane razbojniške tolpe.

Ključne besede: feljtonski roman, Francija, Nemčija, Avstrija, 19. stoletje

UDK: 82.0

¹ Norbert Bachleitner je profesor na Univerzi na Dunaju, Fakulteti za filološko-družboslovne vede, na Oddelku za primerjalno književnost. E-naslov: norbert.bachleitner@univie.ac.at.

The Beginning of Serial Novel I: France and German Speaking Countries

Abstract: The serial novel published in newspapers tries to politically influence the readers, at the same time the serial novel is a means of entertainment that is inserted into a newspaper in order to attract new readers. The early models were created in France by authors such as Alexandre Dumas and Eugène Sue (*Les Mystères de Paris, Le Juif errant*) whose novels contained a mixture of adventurous episodes and political ideas. In Germany these novels exerted a strong influence on readers and authors. The first serial novel in a German newspaper was Georg Weerth's *Leben und Thaten des berühmten Ritters Schnapphahnski* (1848/49), a series of satirical episodes destined to support the liberal party in the Revolution. In *Die Ritter vom Geiste* (1850/51) Karl Gutzkow was the first to imitate the form of the French models, namely the frequent change between numerous narrative threads that is supposed to create suspense. In Austria the year 1848 was the year of the breaking-through of the serial novel too. Since the 1850s the local sensational novel flourished. An example of this genre is Eduard Breier's *Die beiden Grasel*, a novel based on a historical gang of highwaymen.

Key words: serial novel, France, Germany, Austria, 19th century

1. Pogledi na zgodovino feljtonskega romana

Značilno znamenje romana v časopisju je nihanje med zabavo in poročanjem, med *fact* in *fiction*. Zato moramo izhajati iz tega središčnega vidika, ko pišemo zgodovino feljtonskega romana. Ob tem ima dejavniki cenzure nadvse pomembno, za časopise včasih ži-

vljenjsko pomembno vlogo v zgodovini tiska. Tudi zakonska določila glede na organizacijo, cenzuro in obdavčevanje tiska so vredna upoštevanja, ker naznačujejo okvir, znotraj katerega se razvijajo časopisi in feljtonski roman. V 19. stoletju je velik del časopisja podrejen vplivu političnih interesov in strank. V časopisih, ki so odvisni od strank in so tendenciozni, usmerja težnja pridobiti bralce za lastno naziranje tako izbiro in oblikovanje poročil kakor tudi romanov. Tudi v zgodovini feljtonskega romana mora imeti ta dejavnik osrednjo vlogo; pokazalo se bo, da je bil nemajhen del podlistka zapolnjen s tendenčnimi romani. Vsaj dolgoročno je mogoče vzeti za izhodišče usklajenost med vsebinami nekega časopisa in pričakanji njegovih bralcev. Napačna odločitev pri romanu v podlistku je lahko povzročila težave z množico stalnih bralcev. Razvpit primer je spektakularni spodrseljaj, ki se je primeril častitljivemu časniku *Haude- und Spenersche Zeitung*. Leta 1872 je ta konservativni berlinski časopis podlegel konkurenčnemu pritisku drugih listov in je prvič objavil roman. Časopis je za svoj romanopisni debi izbral delo *Kinder der Welt (Otroci sveta)* Paula Heyseja. Heysejevo ime je jamčilo za privlačnost, toda roman, v katerem se oznanja pravica do svobodnega samouresničevanja proti prisili zakona in religije, je konservativne stalne bralce hudo razburila. Protesti in odpovedi naročanja so se kakor toča usuli nad list. Časopis si od tega udarca ni več opomogel; dve leti pozneje je nehal izhajati. V feljtonskem romanu uredništva niso videla le sredstva za vplivanje na občinstvo, temveč tudi sredstvo oglaševanja, ki naj bi bralce navezovalo na časopis. To ravnanje je seveda izzivalo kritiko; legijon pritožb je prihajal od bralcev in bralskih pedagogov, ki so – sklicujoč se na razprave o bralni zasvojenosti iz časa razsvetljenstva – strašili s pogubnimi posledicami branja romanov. Dejstvom, ki so prevladovala v poročevalskem delu, razumnosti, so postavljali nasproti iracionalni in anarhični moment izmišljotin in sanjarjenj. Pogosto je bil

izrečen tudi argument, češ da gre za tratenje časa. Največja zaskrbljenost je veljala *bralkam*, ki so jim ves čas pripisovali posebno zanimanje za feljtonski roman. Občasno so bralci grozili, da bodo odpovedali naročanje, ker so njihove žene samo še brale romane v časniku in pri tem zanemarjale hišna opravila. "Oglaševalski pripomoček" feljtonski roman je včasih lahko učinkoval tudi odbijajoče. Nasploh so odzivi bralcev za zgodovino feljtonskega romana posebno zanimivi. Pri časopisih je bilo v navadi, da so občasno objavljali pisma bralcev. Deloma so tako sebi in svojim bralcem potrjevali posrečeno izbiro romanov, marsikdaj pa so bili objavljeni tudi nasprotni glasovi. Po tradiciji je razpravljanje o natisnjenih romanih spodbujalo zlasti socialistično časopisje. Praviloma se dajo bralci časopisa sociološko opredeliti natančneje kakor kupci knjig. Zato so tam, kjer je mogoče, navedeni podatki o sestavi beročega občinstva nekega časopisa. Te ponekod nadomešča višina naklade skupaj s ceno kot kazalec za potencialno razširjenost časopisa. Popularni družinski časopisi in mnogi dnevniki so že v 19. stoletju dosegali daleč širše občinstvo kakor večina romanov v knjižni izdaji. Uspešni periodični tisk je marsikdaj vlagal znatne vsote v leposlovje. S tem je postalo časopisje v 19. stoletju za avtorje pomemben vir dohodkov in ta je morda znašal več kakor knjižne objave. Časniki in časopisi so bili odločilno udeleženi pri tem, da je moglo čedalje več pisateljev živeti od prihodkov svojega pisanja. Na drugi strani pa je bil obstoj redno pišočih poklicnih pisateljev pogoj za ustrezno ponudbo romanov. Za raziskovanje recepcije so nadalje poučni prerezi skozi področje časopisja. V katerih listih, za katero ciljno občinstvo so se tiskali kateri avtorji oz. katera dela? Zgledi romanov, ki bodo tukaj поблиže osvetljeni, skušajo ponuditi izhodišča za take reprezentativne prereze. Prek feljtonskega romana se odpirajo dostopi do bralcev, do avtorjev in do distribucije literature; vidimo, da se ta način objavljanja nahaja v središču literarnega življenja. Ob

ukvarjanju s feljtonskim romanom prav kmalu spoznamo, da gre pri tem za nadnacionalen pojav. Prednjačili so francoski časopisi; francoski zgled pa je kmalu pritegnil posnemovalce v mnogih evropskih in še bolj oddaljenih deželah. Tukaj bo težišče na nemškojezikovnem prostoru; nadalje bo večja pozornost namenjena razvoju v Franciji in Angliji, povrhu bomo pogledali še v Italijo, Španijo, Rusijo. Čeznacionalna primerjava bo jasno pokazala okoliščine in predpostavke, ob katerih je ta način objavljjanja vsakokrat nastajal. Poleg tega na knjižnem trgu kakor tudi na področju feljtonskega romana vlada živahna medsebojna izmenjava. Na vsakem koraku srečujemo prevode, sprva predvsem iz francoščine in angleščine, pozneje tudi iz drugih jezikov oz. literatur. Feljton je pretovarjališče porajajoče se mednarodne zabavne industrije. In končno so v območju feljtonskega romana delovali mednarodni literarni vplivi, uspešne vzorce so posnemali in prirejali. Veliki mojstri feljtonskega romana kakor Eugène Sue ali Alexandre Dumas, pa tudi drugi uspešni avtorji in romaneskni žanri so našli številne naslednike.

2. Začetki feljtonskega romana

V Franciji se je pokazalo, kolikšne komercialne možnosti se skrivajo v povezavi časnika z romanom. Francoska literatura je pošiljala tudi opozorljive vzorce feljtonskih romanov, vsem na čelu obe uspešnici Eugèna Sueja, *Les Mystères de Paris* (*Pariške skrivnosti*) in *Le Juif errant* (*Večni Jud*).

2.1 Francija

2.1.1 Sprejem romana v dnevno časopisje

Od let francoske revolucije naprej se je v Franciji razcvetal popularni roman. Avtorji kakor Charles Antoine Guillaume Pigault-Lebrun ali François-Guillaume Ducray-Duminil so širokemu občinstvu v cenjenih izdajah dobavljali pustolovske in senzacionalne romane, ki

so dostikrat kazali protiaristokratsko in/ali protiklerikalno tendenco. Z dobo restavracije (1815–1830) je sledila faza, v kateri so prevladovali zgodovinski romani po Scottovem zgledu. Roman se je uveljavil med širokim občinstvom, zato je postal vabljev tudi za časopise in dnevnike. Istočasno se je časopisje v porevolucijski Franciji kljub marsikateremu neuspehu utrdilo kot organ za oblikovanje javnega mnenja. Leta 1828 je bil izdan nov, liberalen zakon o tisku, ki je omogočil razmah časopisja, v času julijske monarhije (1830–1848) je bila odpravljena tudi cenzura. Pridružile so se še tehnične inovacije, ki so omogočale hitro in ceneno produkcijo visokih naklad. Tako ne preseneča, da je periodični tisk od konca dvajsetih let dalje pospešeno zadovoljeval potrebe občinstva po zabavi. Ugledne literarne revije kakor *Revue de Paris* in *Revue des Deux Mondes* so objavljale veliko novel in vzorcev za pokušino iz romanov. Sredi tridesetih let se je tiskanje leposlovja iz časopisov premestilo v dnevnike, novela se je čedalje bolj umikala romanu.² Dne 1. julija 1836 sta izšla dva nova pariška dnevnika, ki sta za letno naročnino zahtevala samo še polovico dotlej običajnih 80 frankov, in sicer *La Presse*, ki jo je ustanovil Emile de Girardin, in *Le Siècle*. S tem znižanjem cene se je razširil krog bralcev, hkrati pa so časniki postali privlačnejši za oglaševanje, ki naj bi nadomestilo izpad dohodkov. Prvi dve strani v vsaki številki sta prinašali politične novice, tretja je večidel vsebovala razne dogodke (“faits divers”) iz vsakdanjega življenja, zadnja stran pa je bila rezervirana za reklame. Kot dodatno vabo za bralce sta *La Presse* in *Le Siècle* vpeljala kratkočasen predelek, ki je bil večidel zapolnjen z romani. Kot prvi roman v kakem dnevniku sploh je v *La Presse* od oktobra 1836 dalje izhajala Balzacova *La vieille fille* (*Stara devica*). Priljubljenost nove

---

² Guise, 1975, govori o krizi rasti (“crise de croissance”) novelistične proze v časopisih, ki se je sprevrgla v prenasičenost in je okrog l. 1835 romanu prepustila vstop v dnevnik.

zabavne ponudbe v časniku je spodbudila tudi konkurenčne liste, da so vpeljali feljtonske romane. Kmalu so tako rekoč vse novosti s področja pripovedne proze izhajale v časnikih. Poleg Alexandra Dumas, Eugèna Sueja, Paula Févala in Frédérica Souliéja, ki so bili znani kot feljtonisti, sta za roman v podlistku redno pisala tudi npr. George Sand in Honoré de Balzac. Njuni romani so bili namerno umeščeni kot oglaševalsko sredstvo za vzbujanje napetosti, kar lahko prepoznamo po tem, da so se začenjali ali pretrgali tik pred koncem leta, v času obnavljanja naročnine, posebno pomembnem za časnik, tako da se je sklep romana zavlekel v naslednje leto. Pomembnost feljtonskega romana za časnike se da meriti s honorarji. *Journal des Débats* je plačal Eugènu Sueju za *Pariške skrivnosti* (1842/43) in Dumasu za roman *Comte de Monte-Cristo* (*Grof Monte Cristo*, 1845/46) vsakemu po 30.000 frankov. Po uspehu *Pariških skrivnosti* je Suejeva tržna vrednost še naprej rasla. Louisu Véronu, izdajatelju časopisa *Constitutionnel*, je bil roman v nadaljevanjih *Večni Jud* vreden 100.000 frankov predujma. Celo tako velika vsota se je zdela s stališča časnika smiselna investicija, ki je zvečevala prodajo in posledično tudi povečevala promet z oglasi. Investicija se je dejansko splačala. *Constitutionnel*, ki je bil v začetku leta 1844 do kraja zavožen in je upadel na 3000 naročnikov, je konec leta, potem ko je izšla polovica romana, spet izkazoval več kakor 22.000 bralcev.

Za veliko množico občinstva pa je ostajala letna naročnina kljub znižanju cene, ki so ga vpeljali de Girardin in njegovi posnemovalci, nedosegljiva. Naklade časnikov v času julijske monarhije so se gibale med 20.000 in 30.000 izvodi. Te številke tudi *Journal des Débats* ni mogel preseči, ko je v letih 1842/43 s *Pariškimi skrivnostmi* objavil gotovo najuspešnejši roman julijske monarhije.³

³ Oris zgodovine francoskega feljtonskega romana podaja Queffélec, 1989.

2.1.2 Pariške skrivnosti in Večni Jud

Ta dva romana je težko nazorno predstaviti na omejenem prostoru. Kar se tiče *Pariških skrivnosti*, mora zadostovati, če spomnimo na najpomembnejše sestavine, namreč na romantično okvirno zgodbo, na deloma grozljivo-pitoreskne, deloma realistične epizode iz pariškega podzemlja in na nekatere socialne oz. politične poteze tega romana.

Rodolphe de Gerolstein, vladar umišljene nemške vojvodine, se posveča dobroti, da bi se spokoril, ker je v prepiru vzdignil orožje zoper svojega očeta. Inkognito pohaja po Parizu, podpira tiste, ki so brez lastne krivde zabredli v stisko, takim, ki so zmožni moralnega poboljšanja, pomaga k novemu življenju in kaznuje zakrknjene hudodelce. Na svojih pohodih sreča mlado Fleur-de-Marie, ki živi v skrajni revščini in je prisiljena v prostitucijo. Izkaže se, da je to Rodolphova pogrešana hčerka iz nesrečne zveze s pustolovko, ki je povzročila tudi spor z njegovim očetom. Potem ko je Rodolphe spravil s pota veliko nasprotnikov, med njimi predvsem surovega naglavnega zločinca z vzdevkom Šomošter in izprijenega notarja Ferranda, ki je bil odgovoren za izgin Fleur-de-Marie, odpelje svojo hčerko nazaj v Gerolstein, tam pa deklica umre v samostanu, strta od kesanja zavoljo svojega nemoralnega pariškega življenja. Povzemimo še malo podrobneje vsaj glavni pramen dogajanja in z njim povezane osebe: Notar Ferrand, ki mu je bila zaupana v varstvo Fleur-de-Marie, poneveri denar za njeno vzdrževanje in jo izroči hudobni starki Sovi. Rodolphe vtihotapi svojo nekdanjo znanko, zapeljivo kreolko Cecily, v Ferrandovo hišo, in ta pohotnega notarja tudi zares obnori in ga pripravi do tega, da izda dokaze o svojem hudodelstvu. Rodolphu se nato posreči prisiliti Ferranda, da poravnava svoje krivično dejanje in podari imetje dobroti ustanovi, t. i. Banki siromakov (*Banque des pauvres*); ta daje na voljo brezobrestne kredite rokodelcem in delavcem, ki so postali brezposelni. Lju-

bezenski obeti spogledljive Cecily, ki ostanejo neizpolnjeni, poženejo Ferranda v blaznost, tako da umre v hudih mukah.

Ta pustolovska in z učinki bogata zgodba je prepredena s socialnimi tezami. Z likom Sove in Šomoštra avtor odpira vstop v skrivnostno okolje pariškega podzemlja, ki je v središču romana. Že prve epizode se odigravajo v Cité, v Rue aux Fèves, blizu sodne palače. Tukaj se drenja mestna sodrga, hudodelci in prostitutke, suroveži, "peklenska zalega, ki napolnjuje ječe, kaznilnice in katere kri rdeči morišča." ("cette race infernale qui peuple les prisons, les bagnes, et dont le sang rougit les échafauds.")⁴ Sue nato popelje bralce v temačne brloge pregrehe - v podzemne hodnike, beznice in kabarete - in na Seno, kjer z njenih otokov pirati napadajo popotnike. Mesto se zdi prav spodkopano od kriminala. Zadnja pariška epizoda se dogaja na mestnem obrobju, na Barrière Saint-Jacques. Spet se je kakor na začetku romana zbrala drhal, tokrat, da bi prisostvovala usmrtilvi. Pobesnena množica, ki ogroža in skoraj ubije Rodolpha, vnovič izrecno opominja na socialno grožnjo: "Naj ta poslednji in strašni prizor predoči nevarnost, ki nenehno ogroža družbo." ("Puisse cette dernière et horrible scène symboliser le péril qui menace incessamment la société!")⁵

"Surovežem" so postavljeni nasproti "vrli" reveži. Zavoljo gospodarnosti jih srečujemo v romanu v enem in istem poslopju, v hiši št. 17, Rue du Temple. Tam stanuje družina brusača dragih kamnov, Morela, njeno stisko Sue prikazuje napol melodramatično, napol z naturalistično nazornostjo. Kvizivoajerski položaj bralcev, v katerem je nedvomno glavna draž romana, ponazarja prizor, v katerem Rodolphe skozi linico v steni opazuje bedo Morelovih. V spodnjem nadstropju se grizeta Veselka raduje življenja. Kakor izdaja že njeno ime, je zmerom dobre volje in med petnajsturnim delom na domu

⁴ Sue, 1989, 32.

⁵ Prav tam, 1238.

v prepevanju tekmuje s svojimi ptički. Kakor se spodobi za “pošteno” siroto, je čednostna in varčna. Ampak pripovedovalec opominja: Že enomesečna bolezen bi jo iztirila in bi pomenila pogrez v prostitucijo. Upodobitve takih “vrljih” revežev so pri bralcih zbu-jale kar največjo naklonjenost. Ustrezale so tako idealni podobi, ka-kršno so si bogataši skrpucali o revežih, kakor tudi samopodobi revežev. Predstavljale so delovne razrede (*classes laborieuses*) in s tem protiutež nevarnim razredom (*classes dangereuses*).⁶ Vsa pri-zadevanja je bilo treba usmeriti k temu, da se prepreči množenje slednjih, tako da se izboljša položaj prvih.

Avtor kot zastraševalni ukrep proti kriminalu predlaga zapor v samici, ker naj bi bil ob dotedanji praksi skupinskih celic zapor po-stal kotišče novih hudodelstev. Zahtevi po samici je sorodna zami-sel o oslepitvi prestopnikov, ki bi jo Sue vpeljal namesto smrtne kazni in ki jo uresniči pri naglavnem hudodelcu Šomoštru. Oslepi-tev varuje dušni blagor zločincev, ker jim pušča čas za kesanje.

Ne samo zastraševanje, temveč tudi utrjevanje v dobrem je po-trebno. Radovoljnim revežem naj se olajša včlenjevanje v družbo. Sue se sklicuje na neki Napoleonov načrt, na poizvedovanje o kre-posti (*espionnage de la vertu*). Prav tako, kakor je treba razkrivati hudodelce, bi bilo treba poimensko odkrivati ljudi, zgledne po kre-posti in marljivosti, in jih na slavnostnih prireditvah nagraditi. Ena različica nagrajevanja kreposti je zamisel o zglednih posestvih (*fermes modèles*). Tja bi povabili marljive in zaslužne poljedelce. Tako povabilo je zares zaželeno, saj si na zglednih posestvih vendar pla-čan kakor knezi (“comme des princes”), nahranjen bolje kakor meš-čani (“mieux que des bourgeois”) in si povrh tega udeležen pri dobičku. Nič čudnega, če si od tega načrta obetaš tekmovanje za odličje in zato tudi širjenje kreposti. Vsekakor pa se zdi nekaj nena-vadnega vračanje k biologističnemu diskurzu: Sue primerja učin-

⁶ Prim. Chevalier, 1984.

kovanje z vzrejo živali, ko zapiše: “/.../ za konja ali govedo, ki dobi nagrado za hitrost, moč ali lepoto, se najde sto živinčet, ki to nagrado spodbijajo.” (“/.../ pour un cheval ou pour un bétail qui gagne le prix de vitesse, de force ou de beauté, on fait cent élèves capables de disputer ce prix.”)⁷

Čim dlje je roman izhajal v *Journal des Débats*, tem glasneje je občinstvo zahtevalo stvarne podatke o življenju pariških revežev in hudodelcev. Ta pričakovanja so povzročila, da so se *Pariške skrivnosti* iz melodrame o pariških surovežih preobrazile v moralizatorski in družbeno reformistični roman. Potem ko so izšli prvi deli romana, je avtor prejemal pisma bralcev v nenehno naraščajočem številu in skoraj vsa so se nanašala na socialno vsebino romana.⁸ Odtlej je Sue čedalje pogosteje nagovarjal bralce in dajal izjave, ki so dosegle vrhunec z ugotovitvijo, da je roman morda res umetniško ponesrečen, zato pa moralno zaslužen. Z nadaljevanjem romana je avtor vedno bolj drsel v vlogo časnikarja, socialnega politika in ljudskega pravobranilca.

Vpliv občinstva je mogoče zaslediti prav v tendenci Suejevih predlogov za reševanje socialnega vprašanja: od pozivov k osebni dobroti na začetku *Skrivnosti* napreduje – spodbujen od učencev zgodnjih socialistov in prvih socioloških raziskav tega področja – k predlogom za reformo kazenskih zakonikov, zaporov, organizacije kmetijstva, podpiranja brezposelnih itn. Na koncu pristane pri nekakšnem medicinskem pojmovanju socialnega vprašanja, po katerem zdravim slojem prebivalstva stojijo nasproti bolni, in s tem pri nekakšni znanstveni razlagi v duhu 19. stoletja.

Marsikaj bi se dalo dodati tej zgoščeni označbi *Skrivnosti*. Tako npr. zapažanja o vplivu prej omenjenega biologizma; o liku vsemo-

⁷ Prav tam, 342 ff.

⁸ V pariški mestni knjižnici je ohranjenih okrog 400 dopisov bralcev tega romana, ki so zdaj na voljo tudi objavljeni: Galvan (ur.), 2 zv., 1998.

gočnega junaka Rodolpha, ki je v feljtonskem romanu kmalu našel posnemovalce in živi naprej še v našem času kot Superman in podobni; o kritičnem prikazovanju razsipnega plemstva in pogoltnega meščanstva; o uporabi *argota*, slikovite govorice kriminalcev; in o posebni tehniki obsežnih opomb, ki večidel prispevajo dokumentarno dokazno gradivo k pripovedovanim epizodam. Vendar mora tu zadostovati, če prepričljivo predočimo, da roman – ob vsej očitni fantastiki in avanturizmu – pomeni enciklopedijo socialnih idej, ki so bile v obtoku okrog srede 19. stoletja, in da to svojo značilnost v nemajhni meri dolguje mestu objave, časopisnemu podlistku.

Od junija 1844 dalje je v časopisu *Constitutionnel* sledil Suejev *Večni Jud*, roman, ki podobno kakor *Pariške skrivnosti* včlenjuje raznovrstne družbene zadeve v okvir pustolovske zgodbe o dediščini. Sue kakor v *Skrivnostih* tudi tu v prepletenih dogajalnih pramenih sledi usodam številnih oseb. Protestant po imenu Rennepont, čigar imetje ogroža preganjanje pod Ludvikom XIV., to odtegne državi tako, da si vzame življenje in določi, naj njegovi potomci prevzamejo dediščino po 150 letih. Leta 1832 se potomci, razkropljeni po svetu, odpravijo v Pariz, da prevzamejo dediščino in jo uporabijo za blaginjo človeštva. Z obrestovanjem je dediščina narasla na premoženje, vredno 220 milijonov frankov. Časovna razdalja in razkropljenost družine po vsej zemlji omogočata romanu, da podaja prerez skozi družbo. Med dediči sta dve petnajstletni deklici, hčerki Napoleonovega maršala, ki je bil izgnan iz Francije; lastnik zgladne tovarne, ki je izrisana po vzorcu Fourierovih *phalanstères*; mlada pariška aristokratinja; delavec; indijski princ in pošten duhovnik, ki pa je – žal! – ud Družbe Jezusove. Tudi jezuiti se namreč poskušajo polastiti denarja. S to dediščino bi si pridobili oblast v Franciji, da, celo po vsem svetu. In duhovnik je z zaobljubo odstopil redu svoje sedanje in tudi prihodnje premoženje. To pomeni, da pripada dediščina redu, če bi bil duhovnik edini dedič. Zlahka uganemo, kaj bo sledilo:

neusmiljen lov jezuitov na dediče, in te naposled tudi pokončajo, med drugim s pomočjo neke indijske sekte daviteljev. To početje vodi nizkotni predstojnik reda Rodin, ki bi rad postal papež.

Ob času, ko naj bi potencialni dediči prevzeli denar, so vsi že odstranjeni. Toda zvesti upravitelj zapuščine pripelje Rodina pred trupla njegovih žrtev in sežge vrednostne papirje. Zdaj sta odrešena tudi "Večni Jud" in njegova sopotnica Herodiada, ki nastopata v okvirni zgodbi. Kakor je znano, je "Večni Jud" po legendi obsojen, da brez miru blodi po svetu, ker je Jezusu na križevem potu odrekel počivališče; pri Sueju je "Večni Jud" prednik družine Rennepontovih. Herodiada pa je dala usmrtiti Janeza Krstnika. Oba lika sta, čeprav brez uspeha, v prid dedičem posegala v dogajanje in se tako spokorila za svojo krivdo. Blodeči "Večni Jud", neki čevljar, predstavlja delovno ljudstvo, *peuple*, Herodiada ženske – prvotno anti-semitska legenda je tu uporabljena, da bi tema dvema skupinama oznanila mitsko odrešenje.

Sue poleg tega mitskega utelešenja in odrešenja ljudstva in ženske v *Večnem Judu* načenna vrsto konkretnih družbenih problemov. Lik že omenjenega tovarnarja in njegova zgljedna tovarna mu omogočata, da prosto po teorijah Louisa Blanca ilustrira potrebno organizacijo dela. Povrhu pisatelj zahteva zakonske reforme: tako npr. naj bi bile deležne boljšega varstva žrtve, ki so bile razglašene za opravilno nezmožne. Socialne tendence *Skrivnosti* se v *Večnem Judu* nadaljujejo. Na površju gre predvsem za obrambo pred reakcionarno zaroto pod okriljem jezuitov. V *Večnem Judu* se neformalna dobrodelnostna zveza bojuje zoper temačne spletke Družbe Jezusove. To naslonitev na manihejsko podobo sveta pojasnjuje nedvomno tudi mitski vrinek, lik "Večnega Juda".

V Franciji so za časa julijske monarhije burno razpravljali o jezuitih in Cerkvi. Sporen je bil predvsem njun vpliv na šolstvo. Stroga hierarhija, absolutna pokorščina, zveze po vsem svetu, razvpita ka-

zuistika v moralnih vprašanjih, dejavnost mnogih jezuitov, ki so kot spovedniki in svetovalci pomembnih osebnosti lahko zbirali zaupne informacije in jih sporočali naprej centrali v Rimu – zaradi vsega tega je bil ta red izpostavljen teorijam zarot, ki jih je Sue prevzel in jih še nadalje razvijal. Sicer pa je imel avtor znamenite predhodnike in sobojevnike, tako oba ugledna zgodovinarja Quineta in Micheleta. Leto 1844 pa ni prineslo samo *Večnega Juda*, temveč ob mnogih drugih uspešnicah tudi vrhunec feljtonskega romana. Dumas je objavil razne romane, med njimi *Les trois mousquetaires* (Tri mušketirje) in *Grofa Monte Crista*, Paul Féval svoje *Mystères de Londres* (Londonske skrivnosti). Od 24 pariških dnevnikov jih je v tem letu že 18 objavljalo romane, in sicer 64 po številu.⁹

2.1.3 Sprejem francoskega feljtonskega romana v Nemčiji

Uspešni francoski avtorji feljtonskega romana so doživljali v Nemčiji živahen odmev tako v prevodih, ki so deloma izhajali v časnikih in časopisih, kakor tudi v kritičkih odzivih. Največ pozornosti je nedvomno zbujal Eugène Sue.¹⁰ Če ne upoštevamo nekaterih izdaj v izvirnem jeziku, ki so jih objavile založbe v nemških krajih, je izšlo po štirih različnih prevodih *Skrivnosti*, dokončanih do leta 1844, v enem letu dvanajst nemških prevodov *Večnega Juda* in povrh še ena različica tega romana, označena kot priredba za ljudstvo. Med časniki in založbami je izbruhnulo pravo tekmovanje v objavljanju teh dveh romanov. Vsakdo je hotel svojim bralcem oz. odjemalcem kot prvi dostavljati na dom senzacionalne romane. Vsepovsod so navalili na izposojevalne knjižnice. To, da je cenzura v katoliških območjih antiklerikalnega *Večnega Juda* in v Avstriji tudi *Pariške skrivnosti* prepovedala, uspeha ni moglo več zaječiti. Od visokega plemstva navzdol tja do malomeščanstva se je vse zanimalo za

⁹ Popoln seznam pri Neuschäfer, Fritz-El Ahmad, Walter, 1986, 342–346.

¹⁰ Nemški sprejem Sueja je izčrpno prikazan pri: Bachleitner, 1993, 89–192.

Sueja. Ustanavljali so dobrodelna društva v njegovem duhu. Pruski kralj Friderik Viljem IV. je dal svojim ministrom izdelati izvedensko mnenje o tem, ali ne bi bili predlogi za združno organizirano zgledno tovarno, kakršne je v *Večnem Judu* navedel Sue, primerni tudi za pruska državna podjetja. Na drugi strani pa so se konservativni kritiki razburjali nad ošabnostjo nekega kvečjemu povprečnega avtorja, ki je s svojimi zmazki služil neznanske vsote, in nad pomanjkljivo moralo francoske cenene robe. Neutrudno so grajali neskladno obliko feljtonskih romanov. Pa tudi z leve, iz kroga skupine "pravih socialistov" in od Karla Marxa je bil Sue deležen graje zavoljo svojih konec koncev "buržoaznih" reformnih predlogov. Ideološkim pridržkom se je pridružila še nejevolja zavoljo "potujčevanja" občinstva. Nacionalno usmerjeni omikani meščani so opominjali "bralsko svojat", ki je segala po Suejevih delih, na načela idealistične estetike. V splošnem gledano pa je bil Sue deležen zelo pozitivnega sprejema v liberalnih krogih, ki so odobravalij dejstvo, da se je s socialnim romanom sprožila javna razprava o družbenih vprašanjih. Ne nazadnje je Sue s svojimi uspehi spodbudil tudi nemške avtorje, to pa bo v nadaljnjem prikazano na primeru Karla Gutzkowa.

2.2 Nemčija

Kot prvi roman, objavljen v kakem nemškem časniku, je v splošnem veljal prevod *Večnega Juda*, ki je v letih 1844/45 izhajal v leipziški *Deutsche Allgemeine Zeitung*.¹¹ Ta podatek pa je vendarle treba opremiti z vprašajem, saj so od zgodnjega 18. stoletja naprej časopisi objavljali novele ter tu in tam tudi romane. Tako imenovani moralni tedniki, npr. hamburški *Patriot* (1724–26), so med drugim objavljali tudi povesti. Priloga k *Vossische Zeitung* z naslovom *Das Neueste aus dem Reiche des Witzes* (Najnovejše iz kraljestva duho-

¹¹ In sicer od 1. 7. 1844 (Priloga k št. 183) do 2. 9. 1845 (Priloga k št. 245).

vitosti), ki jo je oblikoval Lessing, se je zavoljo svojega znamenitega urednika umestila v literarno zgodovino. V deklamatorskem ali v rahločutnem slogu zasnovane povesti so večidel merile na poučne cilje in so sprožale razpravljanje v javnosti. Tudi povesti same, ki so največkrat poudarjale svojo pristnost, so se pogosto opirale na sporočila, ki so jih pošiljali bralci. To pa ni oviralo občasnega dotoka pustolovskih zgodb, ki so bile namenjene samo zabavi. Proti koncu 18. stoletja so leposlovne dodatke čedalje bolj odpravili v zabavne priloge. Za ta ukrep je zaslužna cenzura, ki je poprej skrbela za odstranitev povesti, tovrstnim prilogam pa je prizanašala. V drugih listih je bil zabavni del nameščen pod črto, ki je ločevala poročila od komentarja. Hkrati z izgonom leposlovja se je okreplil pustolovski moment: novele, ki so prikazovale najrazličnejše nenavadne dogodke, zgodovinske povesti in zgodbe o duhovih, sage in pravljice, kriminalne novele in vaške povesti, občasno pa tudi povzetki romanov, so hoteli predvsem zabavati. Dresdenska *Abendzeitung*, ki je izhajala od leta 1817 dalje, je prinašala pripovedna besedila tedaj najbolj priljubljenih avtorjev, kakor so bili Alexander von Bronikowski, Gustav Schilling, A. v. Tromlitz ali Carl Franz van der Velde. Romani, preizkušeni v podlistku, so izhajali pri dresdenski založbi Arnold, ki je izdajala tudi *Abendzeitung* in je tako svoj list uporabljala kot oglaševalsko sredstvo za svojo knjižno založbo. Sibylle Obenaus zajema tovrstno periodiko s pojmom "leposlovno časopisje".¹² Taki zabavniki s korespondenčnim razdelkom, ki je vseboval pretežno kulturne novice in je tem listom dajal noto, podobno časopisu, so bili priljubljeni od približno leta 1800 dalje. Kljub poročevalskemu dodatku je jedro posameznih števil sestavljala proza v nadaljevanjih. Vsem tem publicističnim podjetjem je dajal zgled Wielandov *Teutscher Merkur*, v katerem je med drugim v letih 1774–1780 v velikih presledkih izhajal roman *Die Abderiten* (Abderiti).

¹² Obenaus, 1986, 7.

Brockhaus, založnik časnika *Deutsche Allgemeine Zeitung*, je uporabil prej omenjeni natis Suejevega *Večnega Juda* kot sredstvo oglaševanja za svoj list na način, ki se je obnesel že v Franciji. Ko je bilo treba konec leta 1844 obnoviti naročnino (*réabonnement*), je časnik delal reklamo tudi s svojim privlačnim podlistkom:

Deutsche Allgemeine Zeitung bo tudi v letu 1845 izhajala na dosedanji način. Kot feljton bo v posebni prilogi pošiljala nadaljevanje romana Eugèna Sueja *Večni Jud*, ki se bere s čedalje večjim zanimanjem, takoj po njegovem izidu v časniku *Constitutionnel*.¹³

Zgled, ki ga je dal Brockhaus z *Večnim Judom*, je kmalu dobil posnemovalce. Kot prvi posebej za kak časnik napisani nemški izvirni roman na splošno velja *Leben und Thaten des berühmten Ritters Schnapphahnski* (Življenje in dejanja slovečega viteza Schnapphahnskega) Georga Weertha, ki je izhajal od 8. avgusta 1848 do 21. januarja 1849 v 21 nadaljevanjih v časopisu *Neue Rheinische Zeitung*. Medtem ko je bil *Vitez Schnapphahnski* kot zapovrstje satiričnih epizod v oblikovnem pogledu še najsorodnejši kratkim podlistkarskim sestavkom, pa je Karl Gutzkow s svojimi *Ritter vom Geiste* (*Vitezi duha*) dokazal, da dnevno objavljanje romana v nadaljevanjih hitro pripelje tudi do oblikovnega prilagajanja francoskim zgledom.

Vitezi duha, ki v knjižni izdaji napolnjujejo devet zvezkov, lahko veljajo za prvi nemški roman, ki se je približal Suejevim delom tudi po obliki in obsegu. Zanimivo je, da je gromozanski roman Gutzkova v letih 1850/51 izhajal prav v tistem listu,¹⁴ ki je nekaj let prej

¹³ Št. 354, 19. 12. 1844; nav. po Hackmann, 1938, 24.

¹⁴ V resnici sta izšli v časniku samo prvi dve knjigi romana, in sicer od 7. julija do 22. avgusta, oz. od 22. septembra do 10. novembra 1850. Preostale knjige so postopoma izhajale v knjižni obliki do novembra 1851.

s Suejevim *Večnim Judom* podaril Nemčiji domnevno prvi natis kakega feljtonskega romana. Brockhaus je sicer še pred *Vitezi duha* začel objavljati en del Suejevih *Mystères du peuple* (*Skrivnosti ljudstva*) in *Engelchen* (*Angelčka*) Roberta Prutza, še en socialni roman na liniji Suejevih naslednikov. Značilna je le šibka zasidranost feljtonskega romana v Brockhausovem časniku. Romani so bili umeščeni v prilogi in poljubno pretrgani ali povsem ustavljeni, praksa, ki se ujema s tisto v francoskih časnikih iz tridesetih in štiridesetih let. Tudi po revoluciji leta 1848 se je feljtonski roman sprva le obotavljivo udomačil v nemških časnikih. Po dosedanem stanju raziskav je bil časnik *Kölnische Zeitung* eden zelo redkih listov, v katerem je bil že v petdesetih letih vpeljan reden podlistek z romanom. Ta ugledni liberalni informativni list je prinašal v prednatisih romane takrat popularnih avtorjev, kakor so bili G. F. W. Hackländer, Otto Ludwig, Levin Schücking, Friedrich Gerstäcker, Paul Heyse, Louise Mühlbach in Fanny Lewald.¹⁵ Pri časniku *Kölnische Zeitung* imamo tako kakor pri Brockhausovi *Deutsche Allgemeine Zeitung* opraviti s klasičnima primerkoma političnega mnenjskega časopisja, ki je roman ustoličilo v prvi vrsti kot instrument liberalnega mnenjskega oblikovanja. Število naročnikov je okrog leta 1845, ko je Schücking prevzel urejanje podlistka, znašalo 8100, kar je za tisti čas pomenilo vrhunski dosežek; še uspešnejši je bil časnik potem okoli leta 1848, ko se mu je naklada vzdignila na okoli 17.000 izvodov, na število, ki je bilo po porevolucijskem upadu vnovič doseženo šele v šestdesetih letih.¹⁶ Naj je bila razširjenost časopisja v primerjavi s poznejšimi obdobji še tako skromna, je treba na drugi strani ugotoviti, da so politični dnevniki iz štiridesetih in petdesetih let – in pripovedna literatura, ki so jo prinašali – že dosegli neprimerljivo širše občinstvo kakor leposlovni žurnali z začetka stoletja.

---

¹⁵ Prim. Huber, 1943, 133-141.

¹⁶ Prim. Potschka, v: Fisher (ur.), 1972, 145-158, tu 148.

Prvi pogoj za vsesplošen razmah političnih dnevnikov je bila predvsem odprava državnega monopola na tiskanje objav, ki so dotlej smele izhajati samo v uradnih listih. Ko je bil ta monopol, ki je obstajal od 18. stoletja dalje, v Prusiji dne 1. januarja 1850 odpravljen, se je – kakor poprej v Franciji – uveljavilo tudi v nemškem časopisju načelo konkurence in prizadevanje za dvig naklade, ki je privabljalo oglaševalce. Feljtonski roman je kot novi magnet za bralce prispeval svoj delež k tej kapitalistični dinamiki časopisja. Dnevnikom se je dejansko posrečilo, da so z vsebino, ki je vključevala čedalje več leposlovja, po letu 1848 na trgu izpodrinili starejše zabavnike tega tipa, kakor je bila dresdenska *Abendzeitung*. Nadaljnja pomembna predpostavka za razmah časopisja in uveljavitev feljtonskega romana je bila odprava predhodne cenzure leta 1848. V petdesetih letih je bila sicer svoboda tiska vnovič omejena, vendar je bil led predmarčnega nadzora nad časopisjem prebit in v šestdesetih letih so se restriktivni predpisi dokončno razrahljali. Verjetno je cenzura pripomogla k temu, da se je dosti nemških dnevnikov pomišljalo, ali bi objavljali romane. Še drug vzrok pa je bila močna konkurenca literarnih revij in družinskih listov. Na Dunaju, kjer je ta bogata ponudba časopisja zaradi stroge cenzure manjkala, se je po letu 1848 naglo razvil pester podlistek z romani.

2.3 Avstrija

Tiskano besedo in še posebej časopise, ki so bili osredinjeni na dnevno politiko, je Metternichova restavracija občutila kot grožnjo. Kritično časnikaštvo se v takih razmerah ni moglo razvijati. Leta 1826 so v celotni monarhiji našteali samo 80 naslovov periodike, šele leta 1847 19 političnih časnikov.¹⁷ Politični dnevnik so bili dovoljeni samo v glavnih mestih pokrajin, večidel so ponatiskovali tako rekoč uradna poročila iz *Wiener Zeitung*. Nobeden od teh listov si niti v

¹⁷ Winckler, 1875, 61 ff.

sanjah ni mogel predstavljati, da bi vpeljal kritičen podlistek z romani, ki bi izzival razpravljanje o aktualnih dnevnih temah in družbenih vprašanjih, kakršno smo lahko zapažali ob Suejevih romanih. Po eni strani je manjkala komercialna spodbuda, dejavnik konkurence, ki je v Franciji odločilno prispeval k uporabi romana kot oglaševalskega sredstva, po drugi strani pa je bilo vladi večidel liberalno usmerjeno slovstvo sumljivo, kakor kaže praksa cenzure, ki je v predmarčni dobi odtegnila iz obtoka več tisoč romanov. Spričo takega položaja ne preseneča, da je časopisno področje v razdobju tiskovne svobode leta 1848 naravnost eksplodiralo. V nekaj mesecih svobode je samo na Dunaju izšlo več kot 300 naslovov periodičnega tiska, od tega 86 dnevnikov.¹⁸ Večina teh listov je po nekaj številkah spet izginila s trga, nekateri pa so preživeli vrnitev k represivni tiskovni politiki, ki je bila vpeljana že konec leta 1848. Šele leta 1862 je bil izdan nov tiskovni zakon, ki je vpeljal opazno liberalnejše določbe. Kljub vsem omejitvam pa je bilo ozračje v t. i. neoabsolutistični dobi petdesetih let za časopisje nekoliko ugodnejše kakor v predmarčni.

Med liste, ki so preživeli odpravo tiskovne svobode, sodi *Presse*. Zgodovina njene ustanovitve eksemplarično prikazuje nemirno politično in gospodarsko ozračje preloma; poleg tega pa kaže, kako odločilno so tudi v Avstriji na feljtonski roman vplivali francoski zgledi.

2.3.1 Ustanovitev časnika *Presse*

August Zang, ustanovitelj časnika *Presse*, je figura, ki zelo dobro ponazarja spekulativni dejavnik, kakršen je okrog leta 1848 povezan s časnikarskim poslom. Zang, rojen leta 1807, ni dokončal gimnazije in je stopil v vojsko, tam se je mimogrede udeleževal kot izumitelj in je razvil tudi nov tip puške. Leta 1836 je pri 29 letih v špekulacijah

¹⁸ Paupié, zv. 1, 1.

z nepremičninami v nekaj mesecih izgubil imetje, ki ga je podedoval po očetu, in se je umaknil v Pariz ter tam odprl zelo uspešno Dunajsko pekarno (*Boulangerie viennoise*). V Parizu se je seznanil z Emilom de Girardinom, "izumiteljem" razmeroma cenenega časnika, katerega podlaga so bili reklamni oglasi. Novi tip časnika je na Zanga naredil tolikšen vtis, da je leta 1848 na Dunaju priklical v življenje posnetek pariške *Presse*, katere prva številka je izšla 3. julija tistega leta.¹⁹ S ceno le enega krajcarja za številko je novembra 1848 že dosegla naklado 20.000 izvodov. Na prisilne ukrepe, ki so stopili v veljavo zoper publicistiko po zatrtju revolucije, se je Zang odzval tako, da se je še bolj oprl na oglaševanje. Politično utrjevanje razmer je svojim naročnikom oglasov prikazoval kot priložnost za gospodarstvo in se skliceval na to, da sodijo bralci *Presse* k "premožnim, porabniškim družbenim slojem". Verbalni politično-liberalni zanos je vidno plahnel in se uklanjal komercializaciji. Če je bil v revolucionarnem zanosu govor o "svobodi" in "gibanju", so zdaj čedalje bolj razmišljali o svobodnem gibanju gospodarstva. Poročila o gospodarskem življenju in dogajanju na borzi so osvajala vedno več prostora, rubrika z naslovom "Mali kapitalist" je vsebovala prikladne nasvete in rubrika "Turistični vodnik" seznam priporočljivih trgovin z modnim in luksuznim blagom".²⁰

Feljton je urejal Hieronymus Lorm, znan kot esejist. V prvem desetletju je prevladovala francoska romaneskna prehrana Dumasa, Févala, Xaviera de Montépina in drugih, le tu in tam so bili vmes posejani angleški (Ainsworth, Bulwer) ali domači romani, tudi npr. Lorma samega. Na področju romana se je hotela *Presse* prav tako vzdigniti nad konkurenco. Uredništvo je v napovedi novega romana Hieronymusa Lorma napadlo slog romanov, ki so ga zapažali v drugih listih. Zmrdovalo se je nad premočno lokalno navezavo v zgo-

¹⁹ K zgodovini ustanovitve *Presse* prim. Wandruszka, 1958.

²⁰ Nav. Po Steindl, v: Fischer (ur.), 1975, 111–121, tu 116.

dovinskih romanih, ki so prevladovali v konkurenčnih listih, nad nagnjenjem k škandaloznosti in nad snovmi, “ki za neomikano miselnost vsebujejo več spotakljivega in mikavnega kakor pa historičnega v širšem smislu”. Med oblikovnimi pregrehami ljudskega feljtonskega romana članek navaja “nadvse robot slog” in “anarhičen način pisanja.” V nasprotju s tem je po mnenju uredništva *Presse* od romana mogoče pričakovati “umetelnost izražanja” in “obširno zasnovo, v kateri se lahko prepozna vpliv nekega izjemnega historičnega dogajanja na razvoj posameznikov.”²¹ Očitno je pozitivni pendant sprejemljivega romana zavezan vzorcu vzgojnega romana, ki je v območju “resnega” časopisja leta 1855 še pomenil merilo vseh stvari. *Presse* kot nazoren zgled ponuja roman Hieronymusa Lorma *Ein Zögling des Jahres 1848* (*Gojenec leta 1848*). Pri iskanju prvin, ki naj bi Lormov roman razločevale od grajanih ljudskih romanov, pa smo razočarani. Sicer se tu in tam vsiljujejo reminiscence na *Viteza duha* Gutzkova in na Goethejevega *Wilhelma Meistra*, gre pa pravzaprav za pustolovsko in tendenčno zgodbo à la Sue, v kateri se mlad nadobuden revolucionar bojuje zoper reakcionarne sile. Tudi kar se tiče radikalne tendence se je Lorm prav malo razlikoval od sobojevnikov v malomeščansko-demokratskih listih. Antiklerikalna tendenca v *Gojencu* je bila katoliškemu Društvu sv. Severina tako zelo nevšečna, da je doseglo začasno zaplombo knjižne izdaje.²²

2.3.2 Popularni časopisi

Popularna tekmeča *Presse* sta bila sprva leta 1850 ustanovljena časnika *Morgenpost* in od leta 1855 dalje *Wiener Stadt- und Vorstadt-Zeitung*. Kljub naslovu pa tudi v drugem primeru ne smemo misliti na bulvarski list v današnjem pomenu besede. Niti po višini naklade

²¹ Der Feuilleton-Roman, v: *Die Presse*, Morgenausgabe, 31. 1. 1855, 4.

²² Prim. Lorm, 1912, 134 f.

niti po ceni se "resno" in popularno časopisje med seboj ni tako razločevalo, da bi smeli sklepati na opozorljive razlike v razširjenosti: leta 1868 je *Presse* navajala naklado 12.000 izvodov, *Neue Freie Presse* je tiskala 23.000 izvodov, *Morgenpost* je izhajala v 20.000 izvodih in *Vorstadt-Zeitung* v 24.000.²³ Letna naročnina *Presse* in *Neue Freie Presse* je znašala 13 florintov; druga dva lista sta letno stala 9 florintov in sta tako ostajala pripadnikom nižjih slojev finančno nedosegljiva. Popularni časniki so se obračali predvsem na malomeščanstvo, na obrtnike in na nižje sloje ter na male in srednje uradnike, ne pa na proletarce, ki so komajda brali knjige in časopise.

Če ljudski časopisi še niso nagovarjali množic, pa so se njihovi romani vendarle že po naslovih razlikovali od tistih v ekskluzivnih listih. *Schatzgräber und Geisterbanner* (Iskalci zakladov in izganjalci duhov), *Die Rache des Leichnams* (Maščevanje trupla), *Ein Mord in Mariahilf* (Umor v Mariahilfu), *Die verzauberte Hofdame* (Začarana dvorna dama), *Die Sünden Wiens* (Dunajske pregrehe), *Die Geliebte des Erzbischofs* (Nadškofova ljubica) in podobni naslovi so obetali senzacijo in škandal z močno lokalno barvo. Senzacionalni naslovi naj ne bi učinkovali samo v napovedih v časnikih samih, ampak tudi še posebej na oglasnih plakatih, pritrjenih po uličnih vogalih. Povprečno razširjenost kakega avstrijskega feljtonskega romana v teh letih lahko izmerimo na Breierjevem razbojniškem romanu *Die beiden Grasel* (*Oba Grasl*), ki je od 30. junija do 30. decembra 1854 izhajal v *Morgenpost*. *Morgenpost* je z objavljanjem tega romana lahko zvišala naklado na 28.000 izvodov, istočasno je bila naklada 3000 izvodov v knjigarnah razprodana v štirinajstih dneh.²⁴ Da so z romanom namerno snubili naročnike, se kaže v tem, da so takoj potem, ko je bil 27. julija napovedan, za meseca avgust in september ponudili naročnino, ugodnejšo od če-

²³ Števila po: Perles, 1868.

²⁴ Breier, 1871, 19 f.

trtletne. Zaradi velikega uspeha je *Morgenpost* takoj po *Obeh Graslih* spet objavljala neki Breierjev roman.²⁵

Objavljanje romanov se je prilagajalo časniku, konci so se večidel kakor po meri ukrojeni prilegali sklepu četrletja. Večkrat se zapazajo nedvoumni namigi na to, da so bili napisani od dneva do dneva. Tako naj bi bil Theodor Scheibe svoj roman *Lori, die Fürstenbraut. Eine Hofgeschichte aus unserer Zeit (Lori, knežja nevesta. Dvorna zgodba iz našega časa)* na željo uredništva na hitro zaključil zavoljo premajhne privlačnosti.²⁶ Dejstvo pa je, da se je odzval na poročilo o najdbi dveh trupel v nižjeavstrijskem Höllentalu,²⁷ ki mu je prišlo ravno prav, in je vzpostavil drzno povezavo med fikcijo in realnostjo: bralcem je zatrdil, da gre pri teh dveh truplih za junaka in junakinjo njegovega romana, zato je se ta končuje.

V *Obeh Graslih* avtor v opombi opozarja na to, da tudi prijatelji in svojci naročnikov berejo nadaljevanja v *Morgenpost*. Zato po njegovi presoji šteje njegovo bralno občestvo 100.000 članov.²⁸ To število se sicer ne da dokazati, vendar pa najbrž ni prav daleč od realnosti. Upoštevati je treba, da časnikov ni bralo več oseb le v zasebnih gospodinjstvih, temveč se je bralno občinstvo namnožilo tudi z branjem v številnih kavarnah. A četudi bi *Oba Grasla* dosegla samo 50.000 bralcev, bi bilo to pred uvedbo feljtonskega romana nezaslišano široko občinstvo. V knjigotrštvu so tudi uspešni romani le redkokdaj presegli naklado 2000 do 3000 izvodov, ti pa so potem postali dosegljivi širšemu krogu bralcev v izposojnih knjižnicah.

Feljtonski roman se ni zdel dvomljiv samo v estetskem pogledu, ampak tudi s političnega stališča. Jemali so ga zares kot dejavnik

---

²⁵ Izhajal v *Morgenpost* od 10. 5.-13. 7. 1868.

²⁶ Prim. *Die beiden Leichen im Höllenthale und ein Wiener Zeitungsroman*, v: *Neue Freie Presse*, 12. 8. 1868.

²⁷ *Der Doppelselbstmord im Höllenthal*. V: *Neue Freie Presse*, 3. 7. 1868.

²⁸ Breier, 1854, zv. 2, 142.

političnega vpliva oz. grožnje in so gledali nanj kot na publicistični "strup", ki je zmožen množice nahujskati k upor. Ob produkciji romanov Antona Langerja, enega vodilnih predstavnikov dunajskega "ljudskega" romana, je neki komentator spomnil na to, da je imel Sue v pariški revoluciji leta 1848 nekakšno vlogo, in zaskrbelo ga je: "/...kdo ve, ali ne bomo nekoč o literarnem žanru, katerega glavni predstavnik je gospod Anton Langer, povedali prav to." In je še pristavil: "Na Dunaju silovito zaudarja po petroleju!"²⁹

Katoliška cerkev se je čutila izzvana z vlogo podleža, ki je bila v feljtonskem romanu kar iz navade dodeljena klerikom in redovnikom, še posebej jezuitom. *Wiener Kirchenzeitung* se je kritično lotila časopisnih romanov, predvsem tistih v časnikih *Morgenpost*, *Stadt- und Vorstadt-Zeitung* in *Neues Wiener Tagblatt*. Na piko je vzela Sueja, Sandovo in Hugoja, od avstrijskih avtorjev pa zlasti Antona Langerja in Theodora Scheibeja. Tudi *Presse* se ni izmuznila cerkveni obsodbi. Ob Lormovem *Gojencu leta 1848* je *Kirchenzeitung* zarohnela zoper feljtonske romane, "ki zasmehujejo Katoliško cerkev, ugonablajo sleherno pozitivno krščansko verovanje, in potemtakem ljudstvo očitno proti socialnemu prepadu pehajo" in je zagrozila, da bo prednaročila na omenjene časnike *ex cathedra* razglasila za greh.³⁰ Pri tem se je lahko sklicevala na navodila "z vrha": Vatikan je leta 1852 celotno delo Eugèna Sueja v vseh jezikih uvrstil na indeks.³¹ V tem razgretem ozračju je dajal senzacij in škandalov željni lokalni feljtonski roman zmerom znova državnemu tožilcu povod za ukrepanje. Leta 1862 na primer sta bila obtožena Adolf Schirmer, pisec romana *Der Weg zum Irrenhause (Pot v norišnico)*, in Eduard Hügel, izdajatelj časnika *Vorstadt-Zeitung*, ker sta se zaradi nekaterih prizorov v romanu čutila obrekovana neki dunajski

²⁹ Don Spavento /Martin Cohn/, 1874, 71 f.

³⁰ Fleuriet, v: *Wiener Kirchenzeitung*, št. 53, 3. 7. 1855.

³¹ Prim. Lacouture, v: *Le Rocambole*, št. 42, 2008, tu 61.

samostan in kaznilnica v Steinu. Leta 1865 je bil roman *Der Greisler vom Spittelberg (Branjevec iz Spittelberga)* v istem listu tisti, ki je zbujal spotiko. Težave s sodstvom so kakemu listu lahko resno škodovala: škandali okrog obeh pravkar omenjenih romanov so bili kamenčki v mozaiku nenehnega pritoževanja nad *Vorstadt-Zeitung* in so leta 1865 pripeljali do njene trimesečne ustavitve.

2.4 Zgledi romanov iz nemškega jezikovnega prostora

Ko se je v Nemčiji in Avstriji uveljavil feljtonski roman, je nastopil nov tip avtorja, namreč poklicni pisatelj. Avtorji tega časa so si nabirali izkušnje kot časnikarji, največkrat kot uredniki časnikov in časopisov, mnogi so se istočasno ukvarjali s časnikarstvom in pisanjem leposlovja. Vsekakor so časopisi zanje pomenili vir dohodkov. Podatki o honorarjih za časopisne objave iz zgodnjega časa so skopi, iz nekaterih primerov pa lahko sklepamo, da so bili zelo izdatni.³²

Pomembno je, da ne izgubimo izpred oči križanja uredniške dejavnosti pri časnikih in časopisih s pisanjem romanov, saj so se avtorji ob časnikarstvu izšolali, da so bili pozorni na aktualnost in na odzive občinstva. Na ta razvoj lahko gledamo kot na korak v smeri trivializacije romana; hkrati pa tesno sodelovanje romana s časnikom spodbuja realističen, satiričen in družbenokritičen način pisanja. Realistično strujo bi komajda mogli razložiti ločeno od razvoja na področju objavljanja in razpečevanja literature.

Avtorji naslednjih treh primerov romana v veliki meri ustrezajo zgoraj orisanemu profilu. Georg Weerth je deloval pretežno kot časnikar. Potem ko se je po trgovskem uku zaposlil kot knjigovodja, je prek svojega prijatelja Hermanna Püttmanna, do leta 1844 urednika

---

³² Tako je npr. prejel Otto Ludwig za 27 nadaljevanj povesti *Die Heiterethei* od *Kölnische Zeitung* (1855/56) 320 tolarjev, medtem ko je povprečni honorar v knjigotrštvu znašal 10, največ 15 tolarjev za polo. Bucher, Hahl, Jäger, Wittmann (ur.), 1975, zv. 1, 210.

podlistka pri *Kölnische Zeitung*, prišel v stik s časnikarstvom. V letih 1843–46 se je službeno mudil v Angliji in tam se je seznanil s Friedrichom Engelsom ter pisal poročila za podlistek v *Kölnische Zeitung*. Ko se je poslovno zadrževal v Bruslju, so leta 1847 izhajale, spet v *Kölnische Zeitung*, njegove *Humoristische Skizzen aus dem deutschen Handelsleben* (*Humoristične skice iz nemškega poslovnega življenja*). V revolucijskih letih 1848/49 je bil Weerth urednik podlistka v *Neue Rheinische Zeitung*, ki sta jo izdajala Marx in Engels, in jo je polnil s pisanjem skoraj čisto sam, po tistem pa je služboval samo še kot govec.

Karl Gutzkow je od začetka tridesetih let dalje pošiljal manjše objave v *Morgenblatt für gebildete Stände* kakor tudi v *Phönix*, sredi tridesetih let pa je z romanoma *Maha-Guru* in *Wally, die Zweiflerin* (*Dvomljivka Wally*) dosegel prvo literarno slavo. Po vznemirjenju javnosti ob prepovedi mladonemške literature in po trimesečnem zaporu je leta 1837 ustanovil *Telegraph für Deutschland*, vendar je v štiridesetih letih v glavnem opustil časnikarstvo, saj je žel uspehe z dramami in je od leta 1847 do 1850 imel položaj dramaturga v dresdenskem dvornem gledališču. Ko je bil spet odvisen samo od donosa svojega peresa, se je usmeril k prozi in je leta 1852 ustanovil družinski list *Unterhaltungen am häuslichen Herd*.

Tudi Eduard Breier se je imel svoji časnikarski dejavnosti zahvaliti za vstop v svet literature. Svojo poklicno pot je začel leta 1837 pri 28 letih med služenjem vojaškega roka s povestmi in časnikarskimi prispevki. Sledilo je več romanov kakor tudi dejavnost v uredništvih raznih časnikov in časopisov (*Kroatia, Wiener Zeitschrift, Prager Zeitung, Prager Abendblatt, Wiener Punch* ...). Ker so literarni posli uspevali, se je mladi avtor, ki je bil tisti čas zaposlen kot učitelj v štabni šoli, leta 1845 odločil, da se poslovi od vojaškega stanu in odtlej živi od pisateljevanja. Njegovo kariero je podprl knjigar J. A. Bachmann, sklenila sta, da bosta gojila zgodovinski roman à la Scott.

Breier se je okoristil z razmerami, ki so bile po letu 1848 spet bolj naklonjene množični produkciji feljtonskih oz. "ljudskih" romanov. Že samo v *Morgenpost* je med letoma 1854 in 1860 izšlo 12 njegovih romanov, pridružil se je še eden v *Stadt- und Vorstadt-Zeitung*. Breier se ni udeleževal samo na področju zgodovinskega romana, nastopil je tudi kot začetnik lokalnega socialnega romana z deloma *Eine Maria Magdalena in Wien (Marija Magdalena na Dunaju, 1848)* in *Die Geheimnisse von Wien (Dunajske skrivnosti, 1852)*.³³ Naslov *Dunajske skrivnosti* je vnaprej določila dunajska *Allgemeine Zeitung*, postopek, ki je značilen za zunanji vpliv na feljtonskega avtorja in ki so ga morali sprejemati tudi francoski predhodniki, kakor npr. Paul Féval pri *Londonskih skrivnostih*. Kljub intenzivnemu pisateljevanju romanov pa Breier nikoli ni opustil časnikarstva. Tako je npr. leta 1850 nekaj mesecev kot sodni poročevalec sodeloval pri *Ostdeutsche Post*.

Glavna pozornost naslednjih romanesknih portretov je namenjena bistvenim značilnostim feljtonskega romana v zgodnji dobi: ideološki tendenci, aktualnosti, tj. tesnemu spoju s sočasno realnostjo, kar ga pomika v bližino poročil, njegovi obliki in njegovemu učinkovanju. V tej zgodnji fazi feljtonskega romana, ki je tu obravnavana, so upoštewane še spodbude francoskih zgledov, med katerimi je že samo zavoljo svoje uspešnosti najvidnejši Eugène Sue.

2.4.1 Georg Weerth: Življenje in dejanja slovečega viteza Schnapphahnskega³⁴

Georg Weerth je v Parizu iz prve roke spoznal francoski feljtonski roman, tako tudi Suejeve *Pariške skrivnosti*. Zdi se, da je nanj naredil posebno močan vtis njegov potencial za izzivanje in za pozitivno učin-

---

³³ *Allgemeine Zeitung für Theater, Musik, Kunst, Literatur, geselliges Leben, Conversation und Mode*, 1. 1.–31. 3. 1852.

³⁴ *Neue Rheinische Zeitung*, 8. 8. 1848–21. 1. 1849; knjižna izdaja 1849. Razlike med časopisno objavo in knjižno izdajo navaja Kaiser (ur.), 1975, zv. 4.

kovanje na ugled in naklado časopisa.³⁵ Verjetno je Weertha ta izkušnja spodbudila, da se je lotil nečesa podobnega. Weerth v *Schnapphahnskem*, pestrem zapovrstju epizod z dvoboji, spletkami, ljubimkanji in zapleti po vzorcu pikaresknega romana ujedljivo satirično prikazuje prigode šlezjskega junkerja. Schnapphahnski vsem blamažam navkljub naposled napreduje do predstavnika svojega stanu v frankfurtski narodni skupščini. Kratki roman je aktualen ne le zaradi namigov na sočasne dogodke, kakor je epizoda ob šeststoletnici kölnske katedrale, temveč predvsem zaradi lika smešnega podeželskega junkerja, ki v revolucijskih spopadih predstavlja nasprotno stran.

Weerth je povsem zavestno oblikoval svoje podlistke kot ključni roman, katerega junak je sicer zastopal svoj stan, podeželsko plemstvo, vendar je slehernemu poučenemu bralcu nespregledljivo kazal poteze kneza Feliksa Lichnowskega. Poleg tega Lichnowsky ni prvič postal tarča literarnega posmeha. Heinrich Heine ga je bil že leta 1843 napadel v verzni satiri *Atta Troll. Ein Sommernachtstraum* (*Atta Troll. Sen poletne noči*) in pri tem skoval tudi vzdevek Schnapphahnski. Lichnowsky je veljal za izjemno arogantnega, v svojih govorih v narodni skupščini je večkrat nebrzdano izražal svoje zaničevanje do levice. Weerth je v *Schnapphahnskem* poleg govoric in anekdot, ki so krožile o junkerju, še posebno uporabil njegove *Erinnerungen aus den Jahren 1837, 1838 und 1839* (*Spomini iz let 1837, 1838 in 1839*, 1841) ter *Portugal. Erinnerungen aus dem Jahre 1842* (*Portugalska. Spomini iz leta 1842*, 1843), ki v patetičnem in samovšečnem slogu popisujejo udeležbo Lichnowskega v karlističnih vojnah. Povrhu tega se pripovedovalec spet in spet sklicuje na dokumente, zabeležke in rokopise, ki da jih ima pred seboj.³⁶

³⁵ Prim. tudi k nadaljevanju: Bender, v: Weerth, po rokopisih ur. Goette, Hermand, Schloesser, 1976, zv. 2, 125-134.

³⁶ Ti so vsaj deloma obstajali, npr. tisti, ki se tičejo tako imenovanega berlinskega diamantnega škandala; k temu prim. Grupe, v: *Neue deutsche Literatur* 7, 1959, zv. 5, 152-153.

Schnapphahnski mora že takoj na začetku zavoljo ljubezenske afere bežati iz rodne Šlezije pred razkačenim grofom S. Potem ga služinčad prevaranega soproga preganja po vsej Evropi.

Leta so minila in Schnapphahnski bi bil srečen – kaj ne sedi z možmi tega stoletja na isti klopi? Kaj ne prisluhne celo ljudstvo njegovim donečim besedam? Toda oh, ko se hoče veseliti svoje usode, tedaj vzdrgeta, tedaj se zdrzne, kajti glej, v valovanju skupščine, nad glavami njegovih občudovalcev se iznenada zazdi kakor obraz iz O., kakor služabnik grofa S. – in plemeniti vitez si čez in čez zakrije prebledeli obraz.³⁷

Da bi neslavna prigoda utonila v pozabo, gre Schnapphahnski v napad. Strahopetec se vsepovsod baha z dvobojem z grofom S., a si ga je seveda izmislil. Kmalu zaslovi kot eden najbolj strah vzbujajočih duelantov. Sledeč svojemu nagnjenju k širokoustenju, kmalu zatem obrekuje sestro grofa G.

Grof G. je preklinjal kot kristjan in kot Prus. Snel je sabljo s stene in vzel pištole – o ubogi Schnapphahnski! Vendar kaj bi še naprej pripovedoval? Samo po sebi se razume, da bi bil grof G. v stanovanju našega viteza prej srečal očeta Abrahama kakor pa gospoda von Schnapphahnskega.³⁸

Naposled se mora Schnapphahnski grofu G. le postaviti v bran. V boju je večkrat silovito zadet od sablje. Vsi pa ostrmijo nad tem, da Schnapphahnski ni utrpel nobenih ran.

Tedaj zadane grofova sablja še zadnjič in Schnapphahnski se smrtno bled opoteče na tla – o ubogi mož! Rezilo se ni dotaknilo glave, drselo je prek rame in prsi – oblačila visijo v capah – o nesrečni vitez! /.../ Tedaj grof poklekne ob svoji žrtvi – sekundanti

---

³⁷ *Neue Rheinische Zeitung*, št. 69, 8. 8. 1848.

³⁸ *Neue Rheinische Zeitung*, št. 70, 9. 8. 1848.

niso navzoči, v blazni drznosti sta se bila brez ovir. – Grof G. raztrga oblačila svojega zoprnika; ne pričakuje drugega kot zevajočo rano, široko palec ali dva, čudi se, da kri še ne brizga iz nje. Tedaj je suknjič končno odpet, zgrožen potegne – moker svilen šal iz nederij svojega sovraga. Ne ve, kaj to pomeni; še zmerom nič krvi; še enkrat zagradi – še en fular! Preišče še tretjič – tretji šal! In tako: ena, dve, tri, šest, osem – osupli grof potegne eno moko cunjo za drugo z vitezovega života, dokler naposled ne leži na tleh naš vrli Schnapphahnski brez ovoja kot docela nepoškodovan, nadvse ljubezniv mlad mož.³⁹

Sledi še mnogo nič bolj imenitnih vitezovih dejanj. Na koncu dvori obrabljeni, vendar neznansko bogati vojvodinji. Lasulja in umetno zobovje nista edino, kar je nepristnega na njeni zunanosti. Vojvodinjin portret, ki se zdi na prvi pogled neokusen, se izkaže kot kritika vladajočih.

Vojvodinja ima umetna m... /meča/. Vedno znova zadenem na ovire /.../. Vojvodinja ima umetne k... /kolke/. Čedalje bolj se zapletam /.../. Vojvodinja ima umetno z... /zadnjico/. Zdaj bom pa nehaj. S toaleta dame se ne gre šaliti. /.../

“Vojvodinja je kakor nagačena ptica roparica.”

Umijem si roke v nedolžnosti. Tega nisem rekel jaz, tako dobesedno piše v mojih rokopisih. Glede na pričevanje spada torej vojvodinja v britanski ali v leydenski muzej. /.../ “Poglejte sem, dragi gospodje in dame –”, tako nekako bi razlagal paznik v britanskem ali leydenskem muzeju – “tukaj vidite veliko ptico roparico (zdaj bi sledilo kakšno latinsko ime), tisto slovečo žival, ki gnezdi na najvišjih višavah človeške družbe. Zob časa je res vidno oskubel to ptico. /.../ V svoji mladosti je ta ptica izvajala najdrznejše polete, z moškimi ujedami našega stoletja je gnez-

³⁹ Prav tam.

dila v bližini vseh evropskih prestolov, na vseh veleposlaništvih modernih ljudstev. Živela je z orli, s planinskimi orli, z jastrebi, s kragulji, s sokoli in z žerjavi; da, pozneje se je spustila navzdol celo h krokarjem in srakam, k navadnim domačim petelinom in k drugi meščanski perjadi. Pred nedavnim pa se je naša ptica združila s samčkom iz sloveče rodovine Schnapphahnskih. /.../⁴⁰

Nastopaštvo, svileni šali, ki v dvoboju obvarujejo pred sabljo, nagačene ujede – Weerth skuša razdejati še zadnje ostanke morebitnih iluzij, ki bi jih utegnili njegovi bralci gojiti o značaju plemiške gospode. Vitez pod vojvodinjinim vplivom stopi v politiko. Pripovedovalec pa ga izgubi izpred oči, ko obišče praznovanje v kölnski stolnici in tam gleda parado reakcionarnih odličnikov.

Weerth posebno rad uporablja slogovni prijem, ki ga v angleški literarni vedi imenujejo *mock heroic*, namreč da z uporabo nesorazmerno visokoletečega sloga razgalja junakovo nečimrnost, bojzljivost, nesramnost in neznačajnost. Daleč od slogovne enovitosti pa poljubno menjuje ton, vstavlja groteskne epizode, recimo, ko v zgodbo vplete Heinejevega medveda Atta Trolla, ko slika realistične žanrske prizore, npr. pri opisih Londona, ali ko preide v ton reportaže s poročanjem o slovesnostih ob jubileju kölnske stolnice.

V zgodbo Schnapphahnskega so vrinjene pasaže v feljtonističnem kramljajočem tonu ob raznih iztočnicah, omenjenih v teku dogajanja. Take zastranitve o vprašanih tistega časa in sodobnikih, v katerih pripovedovalec sname masko in nastopi kot avtor Georg Weerth, z nagovarjanjem bralca spominjajo na vrinke in opombe v Suejevih *Pariških skrivnostih*. Značilen za take vložene razlage je odstavek o pohajkovanju. Weerth primerja blaženo brezdelje enih, medtem ko drugi delajo, z ravnanjem sužnjeposestnikov, in sklene to zastranitev s pozivom: “Vrag naj vzame postopače in zahodnoin-

⁴⁰ *Neue Rheinische Zeitung*, št. 106, 19. 9. 1848.

dijske plantažnike. Nekoč bodo proletarci pobili prve in sužnji slednje. Da, kar dajte jih! Meni je to čisto prav – vendar pa prizanesite enemu: vitezu Schnapphahnskemu!”⁴¹

Schnapphahnskemu je bilo sicer prizaneseno, ne pa živečemu modelu Weerthovega junkerja, ki so ga bralci razkrinkali. Kneza Lichnowskega je septembra 1848, potem ko je izšlo deset poglavij satire, ubila razsrjena množica. Po tistem je bil Weerth obtožen, da je Lichnowskega obrekoval. Kot oteževalna okoliščina je štel, da je avtor po mnenju pravosodnega ministra posredno prispeval k umoru Lichnowskega. Kot dokaz za istovetnost Schnapphahnskega z Lichnowskim so med drugim ocenjevali to, da je bilo po umoru objavljanje za tri mesece prekinjeno. Weerth se je branil kakor vsak avtor v takem položaju tako, da je zanikoval vsakršno zvezo med Schnapphahnskimi in Lichnowskimi. Sodišče pa je prišlo do nasprotnega mnenja in je avtorja obsodilo na trimesečni zapor.⁴²

2.4.2 Karl Gutzkow: Vitezi duha⁴³

V raznih izjavah iz štiridesetih let je Gutzkow, ki se je leta 1846 dalj časa mudil v Parizu, izražal veliko spoštovanje do francoskih kraljev feljtona, Dumasa in Sueja, in kazalo je, da je nanj poseben vtis naredil njun profesionalni odnos do pisateljevanja. Tudi njuna dela sama so se mu zdela vsekakor posnemanja vredna. Pri zgodbah o skrivnostih ga je očaralo, kako so z nasprotjem med bogastvom in revščino prikazovale dotlej neznane življenjske razmere. In pristavil je še: “Za Nemčijo bi bilo treba na tem področju še veliko postoriti.”⁴⁴

⁴¹ *Neue Rheinische Zeitung*, št. 71, 10. 8. 1848.

⁴² Prim. obrazložitve ob procesu pri K. in B. Füllner, v: Cepl-Kaufmann, Hartkopf, Neuhaus-Koch, Stauch (ur.), 1990, 235–247.

⁴³ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Literarisch-artistisches Beiblatt, št. 28, 7. 7.–št. 48, 22. 8. 1850 in št. 54, 22. 9. – št. 74, 10. 11. 1850 (knjigi 1 in 2). Nadaljevanje samo v knjižni izdaji, 1850/51.

⁴⁴ Gutzkow, 1846, del I, 229 f.

Ti stavki lahko veljajo kot program za *Viteze duha*, ki se jih je lotil tri leta kasneje. Že samo mesto, na katerem je bil roman objavljen, nakazuje zvezo s Suejem. Kakor že omenjeno, je bil v letih 1844/45 *Večni Jud* objavljen v *Deutsche Allgemeine Zeitung* v založbi Heinricha Brockhausea, v njej pa je sodeloval tudi Gutzkow. Ne gre izključevati kake spodbude poslovno spretnega založnika za nemški izvirni roman à la Sue. Ko je Brockhaus naposled lahko roman napovedal, je to naredil v velikem slogu. Takoj pod časopišno glavo v povezavi z vabilom k podaljšanju naročnine je ponosno opozoril na nezaslišano dejanje: "To je prvikrat, da bo nemški časopis v svojih stolpcih objavil izvirno delo, ki bo po obsegu primerljivo s podobnimi pojavi v Angliji in Franciji."⁴⁵

Gutzkow in Brockhaus sta ta načrt izčrpno preudarila. Brockhaus je iskal vabo za prilogo svojemu časniku, pa tudi avtor je krvavo potreboval komercialni uspeh. Nujna potreba po denarju ga je prisilila, da se je preživljal z založnikovimi predujmi: s pogodbeno klavzulo je bil udeležen pri dobičku od tritisočega prodanega izvoda časnika dalje.⁴⁶ Gutzkow se je z Brockhausom posvetoval, kako bi se dalo najboljše pritegniti bralce. Obseg prvih nadaljevanj, kakor ga je predložil založnik, se je zdel Gutzkoku dosti premajhen:

Vi pravite: Notranja vrednost je odločilna! Lepo Vas prosim, če ponudite kriminalno zgodbo v tem obsegu, je izgubljena. Kaj je velikim Suejevim romanom dalo na začetku tak zagon? To, da se je vedelo, da se bomo vsako jutro pomaknili skozi zgodbo za 9 stolpcev naprej. Notranja vrednost, če je že tu, naredi polovico uspeha, drugo polovico pa čisto zagotovo metoda objavljanja.⁴⁷

---

⁴⁵ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 1. 7. 1850.

⁴⁶ Prim. Friesen, v: *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 28, 1987, 1 – 213, tu 47.

⁴⁷ Prav tam, 48.

Gutzkow je delal hitro in zdi se, da je s pisanjem v glavnem ujel ritem izhajanja. Ko so izšla prva nadaljevanja, je bil najbrž nadaljnji potek romana vsaj v glavnih potezah že načrtan.⁴⁸ Avgusta 1850, ko so *Vitezi duha* že mesec dni izhajali v *Deutsche Allgemeine Zeitung*, ga je roman še zaposloval tako intenzivno, da se je odrekel dopustu v ostenskem kopališču.⁴⁹

Da bi odvrnil pozornost od značilnosti romana, naravnanih na optimalen prodajni uspeh, ki jih je kritika francoskih feljtonskih romanov ožigosala kot cenene trike, je Gutzkow zasnoval svojo teorijo romana vzporednosti, o kateri se je veliko razpravljalo, vendar zato ni postala nič prepričljivejša. V predgovoru k *Vitezom duha*, ki skicira to teorijo, hoče Gutzkow starejšemu romanu zapovrstja z dogodki, umetelno spletenimi okrog omejene skupine oseb in časovno nerealistično strnjenimi, v svojem romanu postaviti nasproti polno raznoličnost življenja.

Novi roman je roman vzporednosti. Tu se razgrinja ves svet! Tu je čas kakor razpeta tkanina! Tu se srečujejo kralji in berači! Ljudje, ki sodijo v pripovedovano zgodbo, in tisti, ki jo osvetljujejo samo z odsevom. /.../ Tako ni več samovoljnega izmišljanja. /.../ On /pisatelj/ gleda navzdol iz perspektive orla, plavajočega v višavah. Tu je razprostrta brezmejna preproga, pogled na svet, nov, samosvoj, žal polemičen. Prestol in koča, trg in gozd so se zbližali.⁵⁰

To, kar Gutzkow razglša kot nujno prenovo romana, se iz našega zornega kota kaže kot poskus, estetsko utemeljiti obliko, ki se

⁴⁸ Prim. avtorjevo napoved za tretjo izdajo njegovega lastnega dela v: *Unterhaltungen am häuslichen Herd* 3, 1854/55, 63 f.

⁴⁹ Prim. pismo Levinu Schückingu z dne 5. 8. 1850, objavljeno v naslovnikovih *Spominih*, 1886, zv. 2, 57.

⁵⁰ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Literarisch-artistisches Beiblatt, št. 28, 7. 7. 1850.

podreja zahtevam podlistka. Objavljanje v podlistku je v marsičem pritiskalo na avtorja. Vse navedene značilnosti romana vzporednosti – tesna zveza s časovnozgodovinsko resničnostjo, skupina oseb, značilna za duhovne tokove časa, in dodajanje velikega števila podob k več sočasno potekajočim dogajalnim pramenom – vse to se da zelo dobro združiti s Suejevim vzorcem. Vzdrževati napetost v časovnem razponu več mesecev je bilo komajda mogoče z enim ali dvema dogajalnima pramenoma, pač pa le s prepletanjem več zgodb s komaj še preglednim številom oseb. Gutzkow takole pojasnjuje obilico figur v svojem romanu: “/.../ če hočeš opisati milijone, se mora pred tvojimi očmi prerivati mimo najmanj sto ljudi.”⁵¹ Z velikim številom dogajalnih pramenov, naseljenih v različnih okoljih, je neogibno nastala družbena panorama. “Prestol” in “koča”, “trg” in “gozd” pa se tu ne zblížajo, temveč so postavljeni le v ohlapno medsebojno razmerje z bolj ali manj umetelno, dostikrat čisto preveč prisiljeno povezavo številnih dogajalnih pramenov.

Strategije zagotavljanja napetosti na dolge proge, značilne za francoski feljtonski roman, ki jih je prevzel Gutzkow, obstoje v tem, da se vpeljejo nove osebe, katerih predzgodba in razmerje do že znanih likov in dogodkov se razkrije šele pozneje, in v pogostem navzkrižnem preskakovanju med dogajalnimi prameni, pri katerih pa se prizorišče najrajši zamenja v napetih trenutkih. Tehnika stopnjevanja napetosti s tem, da se pretrga neko napovedano razkritje, se sicer pri Gutzkoku ne pojavlja v obliki *cliff-hangers* na koncu posameznih nadaljevanj, temveč pogosto v toku besedila. Vzemimo zgled iz prizora, v katerem Dankmar poroča svojemu bratu Siegbertu, kako je odkril skrinjo z arhivom templjarskega reda, pomembnim za njuno družino, v uradnem poslopju, nekdanjem templjarskem domovanju:

Torej ta skrinja –

Za božjo voljo, je zaklical Siegbert, pa je menda nisi odtujil iz

---

⁵¹ Prav tam.

uradnega poslopja? Dankmar je hotel odgovoriti, toda tisti trenutek je postal lajež psa čuvaja, ki se je spet oglasil že pred nekaj minutami, neznosen.⁵²

Vzrok za prekinitev je prihod gostilničarja Petersa, v čigar hiši se mudijo. Siegbertovo vprašanje dobi odgovor dva stolpca kasneje. Dankmar je bil naročil Petersu, naj skrinjo odpelje, a so mu jo med vožnjo ugrabili. Pisma, spomini, oporoke, izpovedi in pogovori o drugih osebah osvetljujejo preteklost, dajejo pojasnila v slehernem – največkrat poznem trenutku, ko si avtor to zaželi. Končni nasledek teh pripovednih strategij pa vodi prej v nekakšen roman zmešnjav kakor pa v roman vzporednosti, kakor so to opazili že tedanji posmehljivci.

Gutzkow je pri tem, ko si je hotel pridobiti široko občinstvo *in* kritiko, poskušal doseči neke vrste kvadraturo kroga, ki pa se je morala ponesrečiti. Kritika je ostajala razdeljena in je ugotavljala, do kod sega trivialnost. Na drugi strani pa je bilo objavljanje v *Deutsche Allgemeine Zeitung* novembra 1850 po prvih dveh knjigah in petih mesecih izhajanja ustavljeno. Nadaljevanje je izšlo v obliki posameznih zvezkov v knjigotrštvu. Brockhaus je ta ukrep pojasnil z željo bralcev po hitrejšem nadaljevanju. Domnevamo pa lahko, da do pričakovanega dviga naklade ni prišlo; v tem primeru se je Brockhaus vendarle lahko tolažil, češ da je objavljeni začetek romana naredil bučno reklamo za knjižno izdajo.

Na tem mestu bi peljalo predaleč, če bi hoteli obnavljati vsebino *Vitezov duha*, to bi moralo biti jasno po vsem, kar je bilo povedano o obliki romana. Zadostovati mora nekaj zapažanj o glavnem pramenu, o zgodbi že omenjene skrinje. Referendar Dankmar Wildungen odkrije skrinjo z listinami, ki izpričujejo, da neko obsežno

⁵² *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Literarisch-artistisches Beiblatt, št. 32, 16. 7. 1850.

zemljišče, ki je zdaj v lasti mesta Berlin, pripada njemu in njegovemu bratu. Brata Wildungen z enako mislečimi sobojvniki različnega porekla (delavci, častniki, poljedelci, tehniki, umetniki, diplomati) ustanovita v odzadnji sobi v kleti rotovža skrivno združbo vitezov duha. Ta se ima za prenovljeni templjarski red in za alternativo državi in Cerkvi, posveča se socialni dobrodelnosti in podpira duhovna prizadevanja. Brata Wildungen zmagata v dolgotrajnem procesu zoper občino in zabogatita. Združba se veča, posvetijo obredni prostor. Na poti tjakaj zgori skrinja in v njej shranjeni denar, tako rekoč blagajna združbe, in z njo vred poverjenik.

Od okrog 150 poimensko omenjenih oseb v romanu naj izpostavimo samo nekatere posebno pomembne. Na strani Wildungovih stojita predvsem predsednik sodišča von Harder in idealni meščan Ackermann; v pomoč je nadalje še mrki Hackert, ki zastopa proletariat. Med nasprotniki sta najvidnejša sodnik Schlurck kakor tudi pruski ministrski predsednik knez Egon von Hohenberg, ki predstavlja tip realpolitika.

Arzenal oseb pri Gutzkoku kaže veliko podobnosti s tistim v *Pariških skrivnostih*. Pri njem najdemo med drugim princa, ki potuje inkognito kot rokodelec; nizkotnega sodnega svetnika Schlurcka, ki spominja na Ferranda; pošten hišniški par in več pridnih deklet iz skromnih razmer à la Louise Morel; nadalje družino, ki životari v pomanjkanju v neki berlinski stanovanjski kasarni in je podobna družini Morelovih; kakor tudi služabnika, ki je razdvojen med zločinskimi nagnjenji in zvestobo svojemu gospodu ter ima vlogo, primerljivo Nožarjevi.

Kljub vsem podobnostim s *Pariškimi skrivnostmi* pa je še globlje sledi v *Vitezih duha* zapustil *Večni Jud*. Jedro teh dveh romanov je spor za dediščino davno pozabljenega prednika, ki naj bi služila človekoljubnim namenom. V obeh romanih je treba te dve dediščini braniti pred reakcionarnimi krogi, ki jo terjajo zase oz. za svojo stvar.

Pri Sueju je bil nasprotnik jezuitski red, pri Gutzkoku je to država, ki jo predstavlja dvorna kamarila, slednjo pa krepko podpira Cerkev. Oba avtorja črpata iz govoric o nekakšni jezuitski zaroti. Na zunaj zmaga reakcija, vendar v obeh romanih še obstaja neko upanje. Pri Gutzkoku se opira na "jutranjo zarjo" duha, pri Sueju na predstavnika "pravega" krščanstva. Kljub takim nespregledljivim vzporednicam ali prav zaradi njih je Gutzkow vedno znova poudarjal razlike med *Vitezi duha* in Suejevima uspešnicama. V predgovoru je zavzel stališče do njunega izjemnega obsega. Zaveda se, da morajo bralci samodejno pomisliti na Suejev zgled, posebno še na njegovega *Večnega Juda*:

Ne delaj mi že vnaprej krivice in ne govori: Jaz da bi bil v svojem delu, ki presega običajno nemško mero, hotel posnemati Francoze! Romana "Večni Jud" in "Pariške skrivnosti" sta bila napisana zato, ker so v času, ko vsi samo govorijo, ljudje, ki so pripravljeni poslušati, prava osvojitev. Ti srečni časopisni osvajačci iz Pariza svojega plena niso hoteli več izpustiti in so vpeljali slog, izposojen pri rokohitrcih na sejmi, ki svojo današnjo predstavo vsakokrat sklenejo z napovedjo za jutri. Feljtonski romani, kakor jih imenujejo tam onkraj Rena, ali romani 'nadaljevanje sledi', kakor bi jih morali imenovati, so napisani samo za velike otroke, ki jim rečemo: Danes je bilo gotovo lepo, ampak jutri bo še veliko lepše!⁵³

Razumljivo je, da je bila Gutzkoku, ki se je večkrat oglašal proti tujim avtorjem in še posebej proti njihovim uspehom pri nemškem občinstvu, očitna odvisnost od Sueja neprijetna.

Dejansko se najdejo poleg mnogih vzporednosti tudi pomembne razlike. Predvsem po tendenci svojega romana se Gutzkow izrazito oddaljuje od Sueja, pri tem pa je treba upoštevati, da

⁵³ Prav tam, 7. 7. 1850.

so bili *Vitezi duha* napisani na ozadju pravkar propadle revolucije. Za Suejeve socialne romane je značilno, da kažejo na konkretne nezdrave razmere in predlagajo konkretne ukrepe zoper nje, to pa so mnogi politiki dojemali kot izziv. Nasprotno pa se pri Gutzkoku vsi upi stavijo na združbo vitezov duha, ki prebiva onkraj vseh političnih in verskih taborov in jo je treba razumeti zgolj simbolično. Dankmar von Wildungen, pravnik in potomec templjarskega viteza, sicer hkrati s svojo pravdo načrtuje novo križarsko vojno proti fevdalni državi: "Fevdalni državi je hotel pokazati, kako se njena ošabnost suče na tečajih dednega prava, to pa navsezadnje lahko vsakomur drugemu koristi prav tako kakor knezu."⁵⁴ "Zunanji svet" pa Gutzkow že v predgovoru izrecno prepušča ministrom in realpolitikom in krmari – gotovo tudi pod pritiskom grozečih cenzurnih ukrepov – višjim ciljem naproti. Gutzkow zavoljo svojega odpora do slehernega materializma v bistvu stavi na idejno prenovo, z neprekosljivo jasnostjo npr. v naslednjih stavkih kot programer *Vitezov duha*:

Nisem le za omejevanje knežje oblasti, sem celo za republiko, sem za socialno spremembo našega družbenega življenja. Ne rečem, da bo do te spremembe res prišlo; pravim samo, da se mi zdi mogoča, in dokler se pod pojmom republika ne oznanja nič divjaškega, živalskega, nenravnega, se mi zdi prizadevanja vredna. Tako sem bolj svobodomiseln kakor marsikateri prenapeteži, ki se zadovoljijo z manj spremembami, da bi le bile vpepljene že jutri.⁵⁵

Pri tem ko Gutzkow izraža prevladujoče razpoloženje med nemškimi liberalci v letih 1848 – in s tem pač tudi med bralci *Deutsche*

---

⁵⁴ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Literarisch-artistisches Beiblatt, št. 34, 21. 7. 1850.

⁵⁵ Knjižna izdaja, zv. 6, 250 f.

Allgemeine Zeitung –, se mu mimogrede posreči tudi veliko natančnih zapažanj o sočasnih razmerah in osebnostih, to pa je v feljtonskem romanu vedno zaželeno. Zmerom znova so ta roman s pridom brali kot ključni roman. Prav malo slednega nagona je bilo npr. treba, da se je pod monarhistično zvezo *Reubund* (Združba skesancev), iz katere se je Gutzkow norčeval, dala prepoznati obstoječa *Traubund* (Združba zvestobe), o kateri se Dankmar izreče takole:

Reubund se mi zdi zares eden najbolj brezupnih izrodov kakega ljudstva, ki razkazuje svojo popolno nezrelost za politično delovanje. Je najpopolnejši *testimonium pauperitatis* duha, ki si ga lahko izstavi prebivalstvo, vzrejeno v hlapčevstvu in prilizovanju uradništvu.⁵⁶

2.4.3 Eduard Breier: Oba Grasla⁵⁷

Breier pripoveduje pustolovsko družinsko zgodbo z družbenokritičnim opleskom in jo povezuje z dejanji in hudodelstvi neke historično izpričane roparske tolpe. Blanchefleure de Lointier so proti njeni volji omožili z bogatim markizom L’Espinom. Družina pobegne pred revolucijo na Dunaj, le neljubljenega markiza revolucijski nemiri zadržujejo v Franciji še dolga leta. Blanchefleure sreča na Dunaju svojo veliko ljubezen, avstrijskega plemiča. Da bi prikrili sramoto, izročijo Lointierovi njunega nezakonskega otroka Roberta v varstvo mlinarjevi družini v Waldviertlu. Vrh vsega Blanchefleure še prisilijo, da se mora pred očmi sveta skrivati v podzemnih hodnikih nekega gradu v Waldviertlu. Grasla mlajšega je njegov oče napeljal, da je, star komaj šest let, ob izročanju otroka ukradel pisma, ki so izpričevala njegovo identiteto. Grasel s tem postane vpleten

⁵⁶ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Literarisch-artistisches Beiblatt, št. 36, 25. 7. 1850.

⁵⁷ *Morgenpost*, 30. 7.–30. 12. 1854; nav. v nadaljevanju po knjižni izdaji v 2. zv., 1854.

v razjasnjevanje tega primera in združitve ločenih družinskih članov. Markizo reši iz ječe in pripelje k njej Roberta, domnevnega mlinarjevega sina. Brezsrčni markiz umre, ljubljeni avstrijski plemič je pravočasno izpuščen iz zapora, kamor je zabredel kot prostozidar, tako da na koncu družinski sreči nič več ne stoji na poti. Samo Grasel mora zaradi raznih grdobij na šafot.

Aristokracija v svoji zaslepljenosti povzdiguje čast nad vsa čustva, ker tako velevajo družinske vezi. Ko uveljavlja svoje cilje, se tudi zločina ne ustraši. Izprijenim aristokratom stojijo nasproti revni, vendar pošteni in srečni mali ljudje, ki jih predstavlja predvsem mlinarjeva družina. Aristokratska nenravnost je postavljena v nasprotje z meščanskimi čednostmi, vendar pa mora biti ohranjena identiteta glavnega junaka, ki jo je prejel ob rojstvu. Robert, zavržen iz ozirov na sloves rodbine, je eden tistih "razdedinjenih", s katerimi je v teh letih na gosto obljuden feljtonski roman. Privlačni motiv zapuščenega, pod "lažno" identiteto odraščajočega otroka – spomnimo samo na Suejevo Fleur-de-Marie ali na Oliverja Twista – se da nedvomno razložiti s strahom pred padcem v nižji družbeni razred, ki je bil v 19. stoletju zaradi čedalje večje socialne nestalnosti vsesplošno navzoč. Kakor je znano, so spadali poleg aristokracije predvsem kmetje, rokodelci in mali obrtniki med poražence družbenega preslojevanja. Neštete zgodbe o osebah, ki so začasno od družbe zavržene, deklasirane, a kljub temu ohranijo svojo moralno nedotaknjenost in so za to nagrajene, imajo nedvomno tolažilno vlogo. Malomeščanskega bralca pomirijo z njegovo usodo, tudi če ta navidezno z njim nima ravno dobrih namenov, in ga svarijo pred prestopniškimi stranpotmi. To je eden od vidikov aktualnosti Breierjevega romana. Z identiteto je ohranjena tudi prednost po rojstvu, dokler se plemstvo v moralnem pogledu ne izpridi kakor družina Lointier. Dokler aristokracija ne izrablja svojih prednosti, kakor jih ne avstrijski predstavnik tega stanu, tako dolgo zoper stanovsko

družbo ni kaj pripomniti. Zaskrbljenost *Presse* in drugih komentatorjev nad feljtonskimi romani v popularnih listih, zasvojenimi s škandali, se zato zdijo – vsaj kar se *Obeh Graslov* tiče – neutemeljeni. Pogled na zgodovino nravi (francoskega!) plemstva v okvirni zgodbi služi, gledano s stališča romaneskne tehnike, le kot pretveza za podrobno prikazovanje Graslovih lumparij in za vzdrževanje napetosti prav do konca. Kot zgled vzemimo eno od mnogih razbojniških epizod. Grasel je babjek in mojster pobegov. Vedno znova išče zatočišče pri svojih številnih ljubicah, npr. pri “pastirici” iz Oberhöfleina. Kadar gre za opisovanje življenja na deželi, se Breier opredeljuje za brezobziren realizem in se naslanja na žanrsko slikarstvo kmečkih povesti, to pa prihaja do izraza tudi pri označevanju dekleta in njenega očeta.

Stari Kramer s svojim težkim štorkljanjem, s kratko pipo med zobmi in z bičem v roki je bil prav malo slikovita prikazen, njegov raskavi glas in njegova zagovedna govorica bi bili do kraja pokončali sleherno iluzijo, ko bi bila ta sploh predstavljiva. Njegova osemnajstletna hči je bila kajpada drugačna, čeprav spet ne tako zelo.⁵⁸

Vaške lepotice se še zdaleč niso mogle meriti z eteričnimi aristokratskimi angelskimi bitji. Vendar je v nadaljevanju “pastirica” opisana kot “bujna punca” in “slasten zalogaj”, to pa v ključu popularnega romana oznamuje spolno privlačnost. Povrhu je prebrisana. Očeta, ki bedi nad njo, kratko malo onesposobi tako, da mu postreže z dodatnim odmerkom alkohola. Tudi zmenek z Graslom v odročni pastirski koči bi bil potekel čisto gladko, ko ne bi ljubosumen vaški fant pripeljal oboroženega krdela in z njim vdrl v kočo. Toda Grasel je izginil. Biriči odidejo, le kolovodja se še enkrat vrne in odkrije votlo mesto pod podnicami, kjer se je skrila Grasel.

⁵⁸ Die beiden Grasel, zv. 2, 31.

Hola, imam ga, na tem mestu je pod votel, tu spodaj leži Grasel! In da bi se prepričal o svojem odkritju, je udaril s puškinim kopitom po podnici, ki je zares zadonela votlo – v istem hipu se je zabliskalo in počilo ter preglasilo lovčev krik, puška se je sprožila in smrtonosna svinčenka je prodrla lovcu skozi spodnjo čeljust in izstopila na temenu.⁵⁹

Zadeti lovec svojega odkritja ni mogel več sporočiti. Že spet srečno naključje reši Grasl iz položaja, ki se je zazdel brezizhoden. In Breier vnovič upraviči neverjetnosti z izjavami prič. V opombi ugotavlja, da je ta dogodek izpričan z nekim dopisom.

“Pravkar navedeno dejstvo,” se glasi sklepno mesto zadevnega spisa, “še toliko bolj zasluži vašo pozornost, ker je še zdaj v vsej okolici splošno znano, in vam še dandanes v Höfleinu na koncu vasi ob cesti pokažejo pastirsko kočo, ki drži /!/ proti Gerasu, kjer se je ta dogodek primeril.”⁶⁰

Za površno napisani feljtonski roman ni značilen samo v navedku poudarjeni smiselno moteči spodrsrljaj, ampak predvsem udeleženosť občinstva. Pozorni in častihlepni bralci, v tem primeru samozvani lokalni zgodovinar, so prispevali svoj delež k časnikarskemu romanu.

Že napoved romana poudarja poleg pustolovskega elementa “zvesto slikanje dunajskega življenja.” To je še en vidik aktualnosti tega romana. Kjer je le mogoče, Breier ponatiskuje uradne dokumente, med njimi Graslovo obsodbo, komentarje sodobnikov in drugo. Celo grozljive podrobnosti v romanu je treba včasih izpričati z viri, tako npr. uvodni prizor, kjer peljejo babico z zavezanimi očmi k porodu v imenitno hišo. Po uspešno opravljenem delu babica pod

---

⁵⁹ Prav tam, zv. 2, 56.

⁶⁰ Prav tam, zv. 2, 57.

posteljo mlade matere – ta je zakrinkana kakor vsi drugi navzoči – odkrije krsto. Celó tega prizora, ki učinkuje preveč “gotsko”, si Breier ni povsem izmislil.⁶¹

Breier uporablja vire kot literarni žanr z reminiscencami tedanjih prič, s pripovedmi in anekdotami o “plemenitem” razbojniku Graslú, ki so bile spet s svoje strani pod vplivom romanov, in tako odpira svoj roman ljudskim izročilom, govoricam in traču. Pisatelj se tukaj sklicuje na že obstoječe védenje, na drugi strani pa uporaba takih virov povzroča precejšnje odklone njegove upodobitve Graslá od tiste podobe, ki jo dobimo s preučevanjem razpoložljivih uradnih spisov. Zgodovinska razbojnika, Thomas in njegov sin Hansjörg Grasel, sta s tolpo dezertarjev, nekdanjih vojakov, kramarjev in konjedercev v letih 1806 do 1813 strahovala tako Waldviertel kakor tudi južno Česko in Moravsko v celi vrsti dostikrat nasilnih roparskih napadov. Leta 1818 je bil Grasel mlajši, legendarni “roparski poglavar”, skupaj z dvema sokrivcema usmrčen pred dunajskimi Novimi vrati. Obsodba je bila načelne narave: Grasel je bil sicer dokazano udeležen pri več ko 200 kaznivih dejanjih, vendar sta za smrtno kazen prišla v poštev samo dva uboja – a tudi ta dva nista bila nesporno dokazljiva. Ta okoliščina poleg drugih dejavnikov pojasnjuje, zakaj so se kmalu začele ustvarjati legende o “plemenitem” razbojniku. Po takih legendah naj bi bil Grasel uplenjeno bogastvo samo prerazporedil, imel naj bi vedno posluh za reveže in posebej do žensk naj bi se bil zmerom obnašal spodobno. Uradni spisi pa seveda kažejo drugačno sliko: Že narava nakradenega blaga – tekstilni izdelki, živila, orodje, krave in konji, samo kdaj pa kdaj tudi gotovina – dokazujejo, da se ni loteval samo bogatašev. Med njegovimi žrtvami so plemiči, uradniki, trgovci in župniki, pa tudi mnogi navadni meščani, kmetje, rokodelci, posli in celo izrazito revni lju-

⁶¹ Čisto podoben prizor opisuje Franz Anton von Schönholz, 1844, zv. I, 24–28.

dje.⁶² Zgodovinski Grasel ni bil nikakršen Robin Hood iz Waldviertla, temveč produkt okolja iz skupine na družbenem obrobju – izviral je iz družine konjača –, v kateri je bilo prestopništvo nekaj vsakdanjega.⁶³ Vsekakor pa je treba Breierjevemu prikazu tega primera šteti v dobro, da je že uradna tiralica za Graslom, ki jo je uporabil, vsebovala nekatere oporne točke za poznejše legende. Po opozorilih na razbojnikove nenehno menjajoče se preobleke in imena tam piše:

Govori gladko nemško, tudi češko in je zelo drzen, podjeten, močan in gibčen; njegovo vedenje med tujimi ljudmi je bistroumno in vedro; posebno rad ima ženske in ples; med svojimi razbojniškimi sodruzi pa je skrajno strog in pri vlomih skozi zidove, vrata, okna, ključavnice vseh vrst zelo spreten; je zelo pogumen; čeprav ne zna ne brati ne pisati, ima vseeno bistro glavo in zlepa česa ne pozabi.⁶⁴

Tudi pri Breierju je Grasel spreten v izražanju, zlahka smukne v različne vloge, primerjajo ga z Rinaldom Rinaldinijem in ga enkrat celo imenujejo “avstrijski Karl Moor 19. stoletja”, drugič spet ga označujejo kot “nedonošenca komunizma”. Breier daje zadosten povod za sočustvovanje z izobčencem, ki je bil že od otroštva napeljan k hudodelstvu. Graslovo stališče, da nemoralnim bogatašem kakšna izguba ne škodi, roman sicer izpodbija, presoja pa ostaja neodločena in nazadnje prepuščena bralcu. Breier se tu uvršča v daleč nazaj segajočo tradicijo ambivalentnega upodabljanja hudodelca. Policija sicer ne dela ravno z blagimi metodami, z ovaduhi in *agents provocateurs*, vendar je Breierjeva kritika te roke pravice krotka. Božja roka sicer ne posega vmes, tega v liberalnem časniku

---

⁶² Seznam žrtev in plena se najde pri Schindler, 1979, 61 ff.

⁶³ Pammer, v: Hitz (ur.), 1994, 51–64.

⁶⁴ Die beiden Grasel, zv. 1, 157 f.

tudi ni mogoče pričakovati, namesto tega vedno znova poskrbi za red osupljivo, smiselno naključje. Kak Grasel sicer lahko varuhe reda izziva, ne more pa jih strmoglaviti.

Če si ob koncu ogledamo Breierjev slog, zbuja pozornost zelo kratki stavki, značilni za popularni in feljtonski roman, in ti tvorijo vsakokrat svoj lastni odstavek. Ta postopek lahko olajša branje, pomnoževano število vrst v besedilu pa je zviševalo tudi honorar, odvisen od tega. Dolgovezno ugibanje, vprašanja in odgovori lahko kak prizor ugrabitve na dolgo razvlečejo. Pripovedni čas se skoraj ustavi, s tem pa se seveda stopnjuje tudi napetost. Tak primer je že omenjeni prizor, v katerem babico, gospo Štokljo, z zavezanimi očmi pripeljejo k porodu pozneje odrinjenega otroka markize Blanchefleure.

Iznenada je nekaj pritegnilo njeno pozornost. Pod kolesi koleslja, ki je oddrdral, je začelo škripati.

Po pesku se peljemo, je zamrmrala.

Prisluškuje.

Če se ne motim, sem zdaj v vrtu, je premišljevala še naprej.

Ah, kaj pa je to?

Vozilo se je ustavilo – strah naše starke se je še stopnjeval, če je to sploh mogoče.

Vrata vozila so se odprla in – gospa Štoklja je vstala, da bi izstopila.

Krepka roka pa jo je potisnila nazaj na sedež, moška postava je vstopila k njej v voz in zaprla vrata za seboj.

Porodničarka začuti, kako se je neznanec usedel zraven nje.⁶⁵

V splošnem pa je Breierjev način izražanja nadvse konvencionalen. Očitno je slog postranska stvar, vsa pozornost je usmerjena na snov, na dogajanje. Do neke mere izvirne tvorbe kakor “porod-

⁶⁵ Prav tam, zv. 1, 10.

ničarska umetnica” namesto babica ostajajo redke izjeme. Konvencionalnemu slogu se prilega tudi stereotipno upodabljanje oseb, ki kaže na ustaljene, običajne predsodke. Kaj lahko pričakujemo od ženske, ki kaže “bujne oblike” in zavoljo svoje “južnjaško zagorele polti /.../” uteleša “nekoliko prostaški tip”, povrh ima na licih “Amorčkove jamice”, je ovešena z nakitom in se vrh vsega imenuje še Judita?⁶⁶ Kajpada nič dobrega. Ta *femme fatale* bo v službi policije pomagala Graslja izdati in ga ujeti. Kaj naj si mislimo o šepavem, rdečelasem tujcu, na čigar “fiziognomiji /.../” preži “izraz drzne prekanjenosti”?⁶⁷ Nič, saj je policist in lovec na Graslja. Povsem drugačne pojavnosti pa so angelski liki dobrih deklic, s katerimi pa se tukaj ne bomo podrobneje ukvarjali. Že ime *Blanchefleure* spominja s svojo krščansko cvetlično metaforiko na Suejevo *Fleur-de-Marie*. Pri takih stereotipih gre za poenostavitve, ki naj bi, postavljene na mesto resničnosti, ki je postala vznemirljiva, nepregledna, skrbele za orientacijo. Tako talisman ostaja talisman, in ko Grasel svoj talisman izgubi, je kmalu zatem prijeto. Popularni feljtonski roman deluje v zaprtem kozmosu predsodka, ki je, kakor se vidi na primeru praznoverja, dostikrat kratko malo neka včerajšnja presoja, ki je v miselnosti širokih krogov prebivalstva ohranila svojo aktualnost. Kopičenje stereotipov in predsodkov je tudi ena tistih značilnosti, po kateri se feljtonski roman v popularnih listih razločuje od tistega v “resnem” časopisju.

Prevedla: KATARINA BOGATAJ GRADIŠNIK

Bibliografija

BACHLEITNER, N. (1993): *Der englische und französische Sozialroman des 19. Jahrhunderts und seine Rezeption in Deutschland*. In-

---

⁶⁶ Prav tam, zv. 1, 71.

⁶⁷ Prav tam, zv. 2, 163.

ternationale Forschungen zur Allgemeinen und Vergleichenden Literaturwissenschaft 1. Amsterdam, Atlanta, GA: Rodopi.

BENDER, H. (1976): *Anmerkungen zu Georg Weerths Schnapphahnski*, v: Weerth, G., *Vergessene Texte. Nach den Handschriften hg. v. Jürgen-W. Goette, Jost Hermand, Rolf Schloesser*. Köln: Informationspresse - Leske.

BREIER, E. (1854): *Die beiden Grasel*. Wien: Jasper's Ww. & Hügel.

BREIER, E. (1868): *Mein literarisches Wirken!* Wien: Selbstverlag des Verfassers.

(1868): *Die beiden Leichen im Höllenthale und ein Wiener Zeitungsroman*, v: *Neue Freie Presse*, 12. avgust.

BUCHER, M., HAHN, W., JÄGER, G., WITTMANN, R., ur., (1975): *Realismus und Gründerzeit. Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1848-1880. Mit einer Einführung in den Problemkreis und einer Quellenbibliographie*. Bd. 1. Stuttgart: Metzler.

CHEVALIER L. (1984): *Classes laborieuses et Classes dangereuses à Paris, pendant la première moitié du XIXe siècle*. Paris: Hachette.

Don Spavento [Martin Cohn] (1974): *Wiener Schriftsteller & Journalisten. Typen & Silhouetten*. Wien: Winter.

FLEURIET, C. (1855): *Zeitungsunwesen in Wien*, v: *Wiener Kirchenzeitung*, 3. julij.

FRIESEN, G. K. (1987): „Der Verleger ist des Schriftstellers Beichtvater“. *Karl Gutzkows Briefwechsel mit dem Verlag F. A. Brockhaus 1831-78*, v: *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 28.

FÜLLNER K., FÜLLNER, B. (1990): „Das Feuilleton als Verbrecher“. *Georg Weerths Adelssatire "Leben und Thaten des berühmten Ritters Schnapphahnski"*, v: Cegl-Kaufmann, G., Hartkopf, W., Neuhäus-Koch, A., Stauch, H., ur., „Stets wird die Wahrheit hadern mit dem Schönen“. *Festschrift für Manfred Windfuhr zum 60. Geburtstag*. Köln, Wien: Böhlau.

- GALVAN, J. P. (1998): *Les Mystères de Paris. Eugène Sue et ses lecteurs. Textes établis, annotés et présentés par Jean-Pierre Galvan.* 2 vols. Paris: L'Harmattan.
- GRUPE, W. (1959): *Ritter Schnapphahnski in den Akten des Deutschen Zentralarchivs*, v: Neue Deutsche Literatur 7.
- GUISE, R. (1975): *Le phénomène du roman-feuilleton (1828-1848). La crise de croissance du roman. Première partie: La presse et la littérature facile (1828-1835).* Thèse d'état, Nancy.
- GUTZKOW, K. (1846): *Säkularbilder.* Frankfurt a. M.: Literarische Anstalt, Teil 1 (Gesammelte Werke 9).
- HACKMANN, R. (1938): *Die Anfänge des Romans in der Zeitung.* Diss. Berlin: Triltsch & Huther.
- HUBER, D. (1943): *Romanstoffe in den bürgerlichen Zeitungen des 19. Jahrhunderts (1860-1890).* Diss. Berlin (masch.).
- LACOUTURE, M. (2008): *L'oeuvre d'Eugène Sue en Espagne*, v: *Le Rocambole No. 42.*
- LORM, H. (1912): *Ausgewählte Briefe. Eingeleitet u. hg. v. Ernst Friedegg.* Berlin: Siegismund.
- NEUSCHÄFER, H. J., FRITZ EL-AHMAD, D., WALTER, K. P., ur. (1986): *Der französische Feuilletonroman. Die Entstehung der Serienliteratur in der Tageszeitung. Impulse der Forschung 47.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- OBENAU, S. (1986): *Literarische und politische Zeitschriften 1830-1848. Sammlung Metzler 225.* Stuttgart: Metzler.
- PAMMER, M. (1994): *Randgruppenkriminalität um 1800 im Waldviertel*, v: Hitz, H., ur., *Johann Georg Grasel. Räuber ohne Grenzen.* Horn, Waidhofen/Thaya.
- PAUPIÉ, K.: *Handbuch der österreichischen Pressegeschichte 1848-1959.* Bd. 1: Wien. Wien, Stuttgart: Braumüller.
- PERLES, M. (1868): *Adressbuch für den österreichischen Buch-, Kunst- und Musikalienhandel 3.*

- POTSCHKA, G. (1972): *Kölnische Zeitung (1802-1945)*, v: Fischer, H. D., ur., *Deutsche Zeitungen des 17. bis 20. Jahrhunderts. (Publizistik-historische Beiträge 2)*. Pullach bei München: Verlag Dokumentation.
- QUEFFÉLEC, L. (1989): *Le roman-feuilleton français au XIXe siècle*. Paris: Presses Universitaires de France.
- SCHINDLER, M. (1979): *Das Räubertum im Kerngebiet der österreichisch-ungarischen Monarchie im 18. und 19. Jahrhundert, dargestellt am Beispiel des Räuberhauptmanns Johann Georg Grasel. Überlieferung und Wirklichkeit in sozialhistorischer Betrachtungsweise*. Diss. Wien (masch.).
- STEINDL, C. (1975): *August Zang (1807-1888)*, v: Fischer, H. D., ur., *Deutsche Presseverleger des 18. bis 20. Jahrhunderts. (Publizistik-historische Beiträge 4)*. Pullach bei München: Verlag Dokumentation.
- SUE, E. (1989): *Les Mystères de Paris*. Paris: Laffont.
- VON SCHÖNHOLZ, A. (1844): *Traditionen zur Charakteristik Oesterreichs, seines Staats- und Volkslebens, unter Franz dem Ersten*. Leipzig: Hartknoch.
- WANDRUSZKA, A. (1958): *Geschichte einer Zeitung. Das Schicksal der Presse und der Neuen Freien Presse von 1848 zur Zweiten Republik*. Wien: Neue Wiener Presse 1958.
- WINCKLER, J. (1875): *Die periodische Presse Oesterreichs. Eine historisch-statistische Studie*. Wien: L. Sommer & Comp.